पार्ट-2

1

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

श्रीलक्ष्मीनृसिंहो विजयते ॥ इत्थं नलो दिक्पालदूत्यं कृतवानिति वक्तुं अष्टमं सर्गमारभते अथेति भैमीनयनविषयीभावाभिलाषानं
तरं ताः समस्ताः सुदृशः सख्यो महीमघोनः भीमस्य सुता भैमी च अमुं युवानं दृशा दृश्याप पपुः साभिलाषं ददृशुः कीदृशं मदनं तेन भैमीसौन्दर्येण जि
तेन आश्चर्येण हृत्वा अस्तास्त्यक्तानि निमेषमुद्रा नेत्रसंकोचरीतिर्यैस्तान लव एव सात्त्विकभाव. तथा तुन्दिलो मानं अद्भुतरोमाञ्चं दृशोः कवचने
नकटान्तावलोकनं सञ्चितं भैमीमुख्याः सर्वा अपि तत्र सज्जाता इति भावः १ किमद्रिति देवतासंबंधीनि देवतानां वा अन्तर्धिसिद्धिरूपाणि मायि
ताविवचनानि कियच्चिरं कियन्तं कालं एनं नलं निकुञ्जं गोपायितुं एष कुर्वन्तु नो मम समर्थानि भयं तु अपि तु क्षणमात्रं गोपायितुं समर्थानि जाता
नि न तु बहुकालमित्यर्थः नामेति प्रश्नालने अर्थान्तरन्यासमाह हि यस्मात् श्यामपलालजालैर्नीरसतृणसमूहैः पिहितः दहो

श्रीर्जयति अथाद्भुतेनास्तनिमेषमुद्रमुन्निद्रलोमानममुं युवानं दृशा पपुस्ताः सुता च भीमस्य महीमघोनः १ कियच्चिरं दे
वतमायितानि निकुञ्जमेनं खलु शङ्कुवन्तु पलालजालैः पिहितः स्वयं हि प्रकाशमासादयतीद्धुरिभः २ अपाङ्गमप्याप दृशोर्न रश्मि
र्नलस्य भैमीमभिलष्य यावत् स्मराशुगः सुभ्रुवि तावदस्याः प्रत्यङ्गमापुङ्खशिखं ममज्ज ३ ॥

मोऽकुरः स्वयमात्मनै वप्रकाशं प्राप्नोति दृश्यत्वं आसादयति प्राप्नोति इंदारकादेवतानां ऽस्यमर्ः अपाङ्गमिति नलस्य दृशोर्नेत्रयोः रश्मि
दीप्तिः भैमीमभिलष्य अपाङ्गमपि अतिनैकट्यात् अविलम्बं प्राप्यमपि नेत्रप्रान्तं यावन्नाप तावदादावेव स्मराशुगः सुभ्रुवि
सुदत्याः अस्याः प्रत्यङ्गं प्रत्यवयवं पुङ्खस्य शिखाम् अनत आमर्यादीकृत्य आभिव्याप्य ममज्ज नलकर्तृकसाभिलाषदर्शनोपक्रममात्रे
ण प्रत्यङ्गं भैमी अतितरां कामाधीना जातेति भावः अभिलाषं प्रति रश्मेरूपचारात् कर्तृत्वे समानकर्तृकत्वात् ल्यप् आपुङ्ख
शिखं आङ् अर्यादाभिविध्योरित्यव्ययीभावः ३ ॥ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ । राम
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ । १

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का० नै० टी० २

मीनस्मिन्नुरुवे आसीनलः इति देतो रन्ध्रस्थात् अनुरक्तावअव अनंतरं सो निमुद्रितो नलोति सुरक्षितेन रहस्मिन्नंतःपुरे कंकणः इति तरुणीविचार्य उदा
त्त उदासीनासीनं स्वल्पमन्तरं आत्मान्ना दासेति वा अप्यचित्तमप्रसांप्रतं मुकुले ललते अचंचलमभूत् अपानंतरं अनेन नलेनास्य चित्ते भवाहृसा
हेतोः एवं नवदानिपराहृतं इत्यां गीकारे मैथ्युभिलाषेण न्यकरितेपरा तृप्तमिसर्पी उभयोरपि भयानुरागो भूदित्यर्थः एवंरत्नेति पाठे प्रथमं ५
॥ तमिति कयेति कयाचिद्बालया नूलमालोक्य ललज्ञे अनुरागवशाल्यक्रितल्लज्जानुभावयोजातं कयाचित्त्रोढयालज्जासितनलकांतो हृद
यतः करतलेन मममजेनिमयं सौंदर्यदर्पणमात्मनेत्रणा अश्चर्यपरया साभिलाषया स्मरपरावशया जातं कयापि कन्याकुमारी तं स्मरमेव मेने अपि तु सौंदर्यता
न्मदनजनकत्वाच्चेत्यर्थः अन्यामनोमवशायमथं कामवशात्त्वमेवमेजे अभिप्रियत् अननुभूतं संभोगरसापि नलेसापि नलेसानुरागाजातेति
भावः तंवी सकाचित्कुलजाललज्जा इत्यपि पाठः ६ कइति कृशांग्याः अप्रतिभया अप्रागल्भ्यस्यातिभारादतिवाहुल्याद्धेतोः इति तं प्रष्टुं अपि

तंवी सकाचित्कुलजा ललज्जा कृशयापि तन्नासि दृष्टा मम जातु स्मरं तुमाशंकत कापि कन्या मेजे मनोभवपाभ्य यमन्या ६ कस्त्वं कुतो
२ वेति नशक्नुवंत्यस्तं प्रष्टुमप्यप्रतिभातिभारात् उत्तस्थुरभ्युत्थितिवांछयेव निजासनान्मैकरसाः कृशांग्यः ७ स्वाछंद्यमानंदप
रंपराणां भैमी तमालोक्य किमप्यवाप महार्घधनेर्झरिणीव वारामासाद्य धारापरकेलिकालं ८॥

जातु कदाचित् तन्त्रकं चित्कालं स्थिता अपि नशेकुः इति कस्त्वं किंसंज्ञकः कुतो वा देशादागत इति तर्हि किंच कुरित्यत आह नैक
रसाः लज्जाभयानुरागादिभिर्युक्ताः सत्यः अभ्युत्थितिवांछयेवाभ्युत्थानकांक्षयेव निजासनात् स्वीयस्वीयासनात् उत्तस्थुः अन्या
पि अप्रतिभातिभारोपि किमपि वक्तुं न शशाकेति ईहासज्ञावेष्टुं कर्मत्वादुत्तस्थुरित्यत्र तद्भावः ७ स्वाछंद्यमिति भैमी तमालोक्य
किमप्यनिर्वाच्यं आनंदपरंपराणां स्वाछंद्यं आधिक्यं अवापछंदः पद्येभिलाषे चेत्यभिधानात् च आत्मीयः छंदोभिलाषो यस्य सः
स्वछंदः निरवग्रहस्तस्य भावः स्वाछंद्यं काकमिव निर्झरिणी नदी धाराधरो मेघस्तस्य केलिकालः क्रीडासमयः वर्षासमयं आ राम
साद्य प्राप्य वारां जलानां महावेगमाधिक्यं इव लभते दर्शनमात्रेण लोकोत्तरमानंदं प्रापेति भावः ८ ॥ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ । २

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

यदिति पंचबाणः कामो द्वावपि नलभैम्यौ अक्रमं परिपाटीरहितं युगपत् विक्रमस्य पायाः शक्तेः सामर्थ्यस्य साम्यात् विक्रमो म
नउत्साहः शक्तिः शरीरबलं तयोर्वा साम्यात् तुल्यत्वात् यद्यस्मात् उपाचरत् आत्मवशीचकार तस्मात् पंचबाणत्वेप्यमुष्य का
मस्यार्द्धेनार्द्धेनाधिकाभ्यां ताभ्यां ताभ्यां विभोगस्तज्जातो न भवति तेरनर्द्धार्द्धे विभागभाग्भिरेवं भूतैरपि बाणैर्वैमत्यं न कृतं पंच
भिरपि बाणैर्वैमत्यं वैषम्यं न कृतं पंचभिरपि विषमं नलस्यार्द्धं कृत्वा नेतरं तावद्भिरेव भैम्या अर्धं चेद् दकरिष्यत् तर्हि उभयोस्तुल्यत्वाद
रागो घटिष्यत तत्तुल्येन न कृतं तुल्यकालमेवोभयोरनुरागदर्शनात् यद्येकसमभावच्छेदेन व्यथं कुर्यात् तर्हि बाणानां दूरत्वात् पंचबा
णत्वं भजते तस्माद् द्वयोर्द्वौ कोष्ठाणेश्च त्संभवतः तद्द्वयोरनुरागसाम्यं संभाव्यते नापि नैत्यैवं युज्यते भग्नस्य बाणस्यार्थे ऽसामर्थ्या

यदक्रमं विक्रमशक्तिसाम्यादुपाचरद्द्वावपि पंचबाणः । कथं न वैमत्यममुष्य चक्रे शरीरमर्द्धार्द्धविभागभाग्भिः ॥ ध तस्मिन्न
लोसाविति सान्वरज्यत्वाणं बाणं केहू सउत्पुदास्त पुनं स्मर तस्यां बलते स्पचेत सु नश्वाइ त्येन वलान्मवर्त्ति ५॥ ११॥

तद्वाभ्यां नलस्य त्रिभिर्भैम्या अर्धे वैषमीत्येन वानुरागे वैषम्ये णभवितव्यं तच्च यौगपद्ये नालनैषध्ये अस्यापि न जातं तत्र च पराक्रमशक्तिसाम्यमेव हेतुरि
त्यर्थः द्वयोरप्येककालमेव तुल्य एवानुरागो जात इति भावः यद्वा वैमत्यं कलहः विषमसंख्यत्वाद्बाणानां विभागो न घटते एकस्य द्वैधीकरणेन सर्वे
षामपि द्वाघोति यस्य च प्राप्नोति स एव वैमत्यमाचरतीत्यर्थः बाणानां वैमत्यमभियास्तु विक्रमशक्तिसाकांक्षा देवोपाचरदिति वा यथा राजा स्वसेव
कानां वैमत्यमभियास्तु प्रकारेण कार्यं साधयति तथेत्यर्थः तस्मादेव तैर्वैमत्यं न कृतमिति भावः अथ च वेः पक्षिणः क्रमं आक्रमणं तत्र या शक्तिः साम
र्थ्यं तेन साम्यात्तुल्यत्वात् खलेकपोतन्यायेनेति यावत् यथा कपोतः खले पतित्वा अन्नकणान् युगपच्चंचूभ्यां गृह्णाति तथा युगपद् द्वावपि तेन न्यायेन यस्मा
दुपाचरत् तस्माद् द्वयोः बाणैरपि विषमसंख्यत्वे विरुद्धं नाकारि अथ च कामेनायं न्यायो गीतः अत एव वैमत्यं निरवमति येन सजावो वैमत्यं खलेकपोत
न्यायेन तस्य कामस्य बाणैरपि न कृतो ऽपितु कृत एवेति काकु व्याख्येयं तैरपि पंचभिरेकैदेव मिलित्वा तु युगपदेव भैमीनलौ कालसाम्यत्वात् विक्रम
तुल्यो नलः शक्तितुल्या भैमी तत्र विक्रमशक्तितुल्यौ तौ स्मरदेवस्वबाणकुसुमैरपूजयदित्यर्थः इति वा ध अनुरागसाम्यमेवाह तस्मिन्निति साभै

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का. नै. ८ टी. ३ निरीक्षितमिति सा विदर्भसुभ्रूर्भैमी तस्य नलस्यावयवमङ्गं निरीक्षितं सादरमालोकितमङ्गमवीक्षितं विशेषाकारेणानवलोकितं चान्यदङ्गं दृ
शा रभसेनौत्सुक्येन हर्षेण पिबन्ती सादरं विलोकयन्ती सती किंचिद्दृष्टाङ्गदर्शने विषयेऽपि सादरदृष्टाङ्गजमितरानन्दसमानं तुल्यमानन्दं दधा
ना धारयन्ती किं सादरदृष्टं किंचेषद्दृष्टमनयोः किं सादरदृष्टं किंच सर्वैष्वेवादृष्टमिति भ्रमको भेदं तारतम्यं न विवेद तुल्यसौन्दर्यत्वात् द्वयोरपि द
र्शनेऽतुल्यानुरागो भूदिति भावः लोकस्य दृष्टेऽनादरोऽदृष्टे चोत्साहो भवति तथात्र न उभयोरपि लोकोत्तरत्वादिति भावः अन्योऽपि योगि
नो दृष्टं घटादि अदृष्टं भागगोचरं श्रुतिगम्यं ब्रह्मस्वरूपं च दृशा ज्ञानेन किं सारं किमसारमिति सादरं विचारयन्तो घटादि निरसनेन श्रु
त्यादिप्रमाणगम्यं आनन्दस्वरूपं ब्रह्म साक्षात्कारदशायां अङ्गीकरोति इत्युक्तिः १२ स इति तल्लोचनलक्षणखञ्जनाभ्यां तस्य

निरीक्षितं चाङ्गमवीक्षितं च दृशा पिबन्ती रभसेन तस्य समानमानन्दमियं दधाना विवेद भेदं न विदर्भसुभ्रूः १२ स स्नेहघने नैषध
केशपाशे निपत्य निष्पन्दतरीभवन्त्यां तस्यानुबन्धं न विमोच्य गन्तुमपारि तल्लोचनखञ्जनाभ्यां १३ अलोकि मेने तदुरुपाणिपादपद्मैः
परीरंभमवाप्य तस्य दमस्वसुर्दृष्टिसरोजराजिः स्थिरं न तत्याज सगन्धबन्धं १४ ॥ केशपाशस्य सादरावलोकनलक्षणं अनुबन्धं त्य

क्त्वा निर्मितं बन्धनं निर्मोच्य सत्काऽगन्तुं नापारि नाशकि किंभूताभ्यां स स्नेहघने निबिडे च नैषधकेशपाशे सादरावलोकनार्थं निपतन्निव त
त्संपतित्वा सादरावलोकनार्थं च निष्पन्दतरीभवन्त्यां नेत्रसंकोचरहिताभ्यां खंजनो विपतितो बन्धनं विमोच्य पदमपि चलितुं न शक्नोति
भैमीदृष्टिश्चिरकालं केशपाशमेवावलोकितेति भावः केशाः स स्नेहघनाश्च सन्त्यास्तु पाणिदशाङ्गुलिपर्वकेशा इत्यादेः लक्षणं पा
शाः कचान्तसंघातार्थः अण्णीते णोभनार्थकः छन्ना प्रति चनिन्दार्थः पाशः पक्ष्मादि गोधनश्रुतिविम्बः १३ अलोकेति दमस्वसुर्भैम्या दृष्टिसरो
जराजिर्नयनकमलपंक्तिः तस्य अलोकमतर्तुं नलस्य मुखपाणिपादलक्षणैः पद्मैः परीरंभं संश्लेषमवाप्य संबन्धं सगोत्रसंबन्धं सजा
तीयस्नेहं स्थिरं न तत्याज मुखादीनां कमलत्वात् सगोत्रत्वं अन्योऽपि चिरादपि बन्धुभिरालिङ्गनं प्राप्य झटिति न मुञ्चतीति भैमीदृष्टिर्नलमुखादि राम ३
प्रतिरमणीयत्वाच्चिराऽऽलोकितेति भावः सगंधं ज्योतिर्जनपदे इति सः सगंधे तिपाठे सगंधो बन्धुरुच्यते १४ ॥ ॥ ॥ ॥

3

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

तत्रेति अस्याः कस्यचदस्य मलसांगं अत्रैव प्रथमं अपश्यत् तस्यैव तस्मिन्नेवांगे तु रागवशान्निमग्नास्ततो प्रथमदृष्टं अंगं विहाय अन्य देशांतरेऽपि न अपश्यत् न आप्स्यत् यदि चिरात् चिरकालात् संजातो निमेषो नेत्रसंकोचः विच्छिद्य विच्छिद्य पूर्वदृष्टांगदर्शनविच्छेदं कृ त्वा अस्यैव मेष्वेवु क्रियारां अन्यामन्यां च कृ दर्शनेच्छा सततिनादास्यत् तेन तु प्रथमं तदंतं तत्कृत्वा देवान्यदेशं प्रापद्दिव्य यः अतिसुंदरां गदर्शनस्य निमेषेणाविच्छेदे कृते सति अनंतरं तस्यैवांगस्य दर्शने इच्छा पुनरपि अंगांतरदर्शनं न तु प्रथमांगदर्शनविरक्तो त्यर्थः स र्वेष्ववयवा अतिसुंदरा इति भावः क्रियातिपत्तौ लङ् ऍ दृशेति साहृष्टा आलिंगितं स्पष्टमपि अस्य मलस्य प्रथमदृष्टाद्न्यदंगं अथ प्रथमतो ऽवगतानि दृष्टानि अंगानि तज्जानि तेषु दर्शने देहेतुभिः नजयादन्न दृष्टवतो दृष्टमप्यंगं हर्षभरान्न ददर्शेत्यर्थः ८

तत्रैव मम न्यायदपश्यदस्यैनास्या दृगस्यांग यया स्पद्न्यत् नादास्यदस्यै यदि तु क्रियारां विच्छिद्य विच्छिद्य चिरान्निमेषः एऍ दृशापि सालिंगितमंगमस्य जघनादृग्नावगता गा हर्षैः अंगांतरे न तरमी स्थिते तु निहत्य समस्मारनमथ्यदृष्टम् १० इत्वैकमस्याप यनं। विशंतो तदृष्टिरंगांतरभुक्ति सीमां चिरं च कारोम यलाभलोभात्स्वभावलोलागतमागतं च ११॥

योनुभवादनंतरं निमेषादि विघ्ना दंगांतरे स्थिते तु पुनः निहत्य परान्हत्य पूर्वदृष्टं प्रथमदृष्टं अंगं न सस्मार प्रथमदृष्टादन्यदंतरदृष्टमंगस्यातिरमणीयत्वादृष्टप्रथमान्न प्रथमदृष्टस्य रमणीयत्वात्सुखपरवशा घातुघात प्रथम मदृष्टमंगं न सस्मार नवतीनालोकते तिभावः अन्यत्र हि पूर्वदृष्टं स्मर्यते अत्र तु ने स्माप्य र्थपूर्वोक्तएवभावः १० इत्वेति तस्या मेऽस्याः दृष्टिः स्वभावलोलासती उभयोः प्रथमदृष्टानंतरदृष्टयोरंगयोर्लाभस्तेन लोभात् लोलुपत्वाद्धेतोः चिरं गतं गमनं आगतमागमनं च चकार एकयोरंगयोरतिसौंदर्यात् गतागताभ्यां विवेकं कर्तुमपक्तद्वयमपि स्पष्टं नाप्यकदितिभावः किंभू ता दृष्टिः अस्यैकापघनमंगं हित्वा अंगांतरभुक्तिरालोकनं तस्याः सीमां मर्यादां विशंती अंगांतरमवलोकयती स्वभावलोलेच गमनं करोति अन्योपि वाणिक्देशांतरस्थं वस्तु दृष्टे तु स्वदेशस्थं विक्रेतुं गमनागमने करोति अपघनो ऽग मितिनिपातः ११॥ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का॰नै॰
ट टी॰
५

वानिति नहि सर्वविषु नयः पापिनः स्फुरित्यापी कांपरि हरति पुरमेष्वरस्तुणं नः ह्यलकरुणं उपात्स्वपः सन् नहिं निनद पंचितमति कलुमि
छतोस्य दुशीलं भक्तस्य चिन्तमहत्त्विपालकात्परावर्त्तयन्ति येषामुपरि रघुनाथ्य हपातैपातकेभ सर्वेष्वेव नम वर्त्तते इति न सर्वेषां पातकिन
प्रसंग इत्यर्थः तद्धितिपरमेष्वरश्चितिवा २७ सेति स्वभावतः पालीनूनयाति सलज्जापि मदनोन्मदिष्णुरुमाश्व तीसा भैमी स्मलीकहृष्टेभि
प्यादृष्टेनले विषये यथा मौनं नात्यय्यापूर्वं किमप्यवादीत् तथैव तत्पपसत्यापि नले मौनं न लेभे स्मलीकं मुग्धेव सत्यापि नलेऽवोचदित्यर्थः
न लक्ष्यमिसा पीका दृ मुग्धेव मरेभु सत्येऽपि मृषा स्मसत्यप्यविवेको विचारः कः अपितु न स्मलोनपृष्ट तथा वचनं नोयायेति भावः पालीन
तयेति वा पाठः स्मय शालीन तया स्मपगत शालीन तया यथा मौनं न लेभे तथैव तत्प्यपीति वा व्याख्येयम् २८ मर्पीमवदिति स्मथसा भैमी स्व
यमात्मना तं नलस्य चेकस्मिन्सति सखीनां चये समूहे साध्वसेन स्मतः पुरेपरपुरुषप्रवेशात् जातेन साध्वसेन हत्वा वक्षावाक्येन हृतमौने

पालीकहृष्टेमदनोन्मदिष्णुर्येयापशालीनतया न मौनं तथैव तत्याप्यपि न लेन लेभे मुग्धे भकः सत्यमृषा विवादः २८ स्मथस्वरे
णैव विभावयंती भावं निजं सा मृदुगद्गदेन सखीचये साध्वसवद्धवाचो स्वयं तमस्त्वेन मदानि नेतुः २९ नत्वा शिरोरत्नरुचापि पा
द्यं संपाद्य माचारविदर्तिथिभ्यः प्रत्यापियुक्ता मधुपर्कमस्मिन्न तं जितात्वा शुचिता प्रयुक्ता मे २०॥ सति किं मता सा श्लाघ्याविर।

लोगद्गदस्वा छिन्नस्तेन स्वरेण शब्देन हत्वा मर्षीभवनू भावपि यानयत्नः सात्विकभावगोपनमूयासोयस्याः तथा तत्एव न मनु।
नम्रीभवत्स्मानं नेतुमुवचं इत्यस्याः सा स्मथस्वरेणैव विभावयतीभावं निजं सा मृदुगद्गदेन प्रतिपाया पाठः स्पष्टार्थः २९ स्वधार्थ्यं।
परिहरति नत्वेति त्रिभिर्विशेषकम् हे उरुष पुरुष स्माचारविदाम सदनुष्ठानज्ञेन धर्मशास्त्रविदा वा पुरुषेण नत्वा शिरोरत्नरुचापि त्रिग्धामं
णिदीप्यापि स्मतिथिभ्यः पाद्यं पादार्थं वारिसंपाद्यं देयं उदकाभावेन सापि तावच्चरणक्षालनं संभाव्यमानकं तत्र माल स्यारत्नरुचो।
जलतुल्यत्वात् इत्यर्थः स्मादौ नमस्कारः कर्तव्य इति भावः स्माचारविदातिथिभ्यः इति प्रतिवाक्यं श्लोकत्रयेऽपि ज्ञातव्यं वैदिविधि
सर्वविधि नी नो दनो वाक्यात् मधुत्वाम मधुपर्कं जन्मात्वद्भिः प्रियाहरालो प्रियवचनपंक्तिस्तस्याः रसधारया माधुर्यधारयापि विधेयाकं। राम
रणीयामधुपर्के सामग्र्याभावे प्रियवचनमपि वक्तव्यमित्यर्थः पाद्यं पूर्ववत् २०॥ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ॥ ५

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

तत्कालमिति सा भैमी पूर्वोक्तकर्मेण भुक्तसंसारि तोमर्दर्पो अवस्थे नयोः साम्यं प्रीतिर्भ्यां कृत्वा क्षोक्ता तो रौ सो अन्यैवं विधं मिरं आतिरा कुं आ
ति वकुलं उल्लासं हर्षे आभुक्तं अनुवभूव क्रमभाद् किंभूता तत्कालं नस्मिन्कलदर्शनकाले नलोयमिति बुध्या आनंदमूर्धो आनंदत्व भवं
ती तथा सु पुलिते स्मिन्नंतः पुरे नलागमनं कस्य मिति रेतोः आतिशयेन भवन्नू भवत्त रोऽतितरां अनिर्वचनीयो मोहो यस्या मोहे आं तिर्यस्या
स्त तृष्णीत्वे नेवास्यघमानम क्षीवा आनंदरूपत्वं मुक्तदेशान्मानंदं ब्रह्मणो रूपमिति श्रुतेः अनिर्वचनीयमोहत्वं संसारि दशा तुल्यं का
त्वे वं मुक्तसंसारि दृशोस्तयानुभूते इत्याश्चर्यं च अभुक्तेति लङ् अभुक्तेति पाठे लुङ् १५ नलत्वनिश्चयं विना तत्रानुरक्ताया भैम्याः पाति
व्रत्यभंगलक्षणं मनो चिंतीमा शंक्य कवि पयरिहरति रहस्ति विधिरिमां भैमीं पतिं उद्दिश्य नेष धस्य कायो नलदेह एव माया यस्ये
व विधं कपटं नलवेष धारिणमिंद्रमेव स्वयं कृते न संन्यधात् अकरोत् किंतु इति कारणान्तरस्यमेव नलेंद्रम करोत् नतु भुत्वे दैरिति इति नलश्री

न त्वा कालमनं दमयीभवंती भवता निर्वचनीयमोहा सामुक्तसंसारि तृणार साम्यं क्लिशाद मुल्लासमभुक्तमिदं १५ इत्ते नलश्रीभूति
भाविभावाकलं किनीयं जनि मतिन्नं नमेव यथान्मेष धकाय मायां विधिः स्वयं कृतमिमां मभीदं १६ सत्येमनः कस्यमुनेरपि स्यात्प्रमा
णमेतस्य पिरत्ययहन्ति नद्विंति चित्ते परमेष्म रस्तु भक्त स्य हृष्यत्न करुणोस्करण क्ति १७॥ इति कांति धारिणोइंद्रे भाविभावान्नलबुध्यैव

भविष्यदनुरागाद्यर्थे भैमीं नलव्यतिरिक्तेनु रागात्कलंकिनी पातकिनी अकीर्तिमती च मा जनि मा भूत् कपट नलरूप धारण सामर्थ्ये सत्य
दंद्रः नलरूपं धृत्वा स्वीयरूपं प्राप्य निगतवान् तेनेंद्रमाकृतेनुरक्तायाभैम्याः पातिव्रत्यभंगो मा भूदिति इंद्रो पकुर्विनोदकृत्येव पर्यः नलतिश्चयाभावे
पि सत्येव नलेनु रागात्पाति व्रत्यान्ति तिरिभावः जनिति तिपाठे कृतं निश्चितं कलंकिनी जनिता भवत्वेति लुङ व्याख्यायम् १६ ननु अतिसं
दरस्य नलस्यांतःपुरे प्रवेशासंभव इति निश्चयान्नलसदृशो न्यस्मिन्भैमीमनः प्रवृत्तः कथं पातिव्रत्य भंग प्रसंग न इत्याशंकोपरिहरति ७
त्यइति आसां भैमी परिमलविषयस्य कुतेरपि कस्य मनः ओ स्येति विषये प्रमाणं निश्चितं स्यादपि तु न कस्यापि कुतः यद्यस्मादयपि परदार
गमनादौ पातकेपि विषये पाववृत्तौ प्रगकृदास्ते मुनेर्मनः प्रवृत्त एव निश्चयं वर्ततइति न किंतु पातकेपि तत्राप्यर्थविशेषः प्रेमविचार्यैव
प्रवर्तते एतत्स्वभावत्वादेतस्य चित्तं प्रीग्रगताव वधावादेशविधानात् अतस्तु नलस्य सत्वात्तभैम्याः पातिव्रत्य रक्षणार्थं प्रेसे वकृत

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का०नै०
द०सी०
५

आसायैवमयास्त्वमासनं परिहृत्य अत्यसत्त्रिभवते सोयते त्यतदोन्तः दनर्हमपि योषिदासनत्वात् अनर्हत्वाद्योग्यमपि आसनं तृणं तृण
मात्रं किमिति कुतो हेतोः नालंक्रियते अपि त्वलंक्रियतामित्यर्थः यद्विच यद्यपि अन्यतोपि प्रियात्तुभ्यं देशमपि गन्तुं इहायां चावियते न
याप्येतदलंकर्त्तुमित्यर्थः त्वामेवोद्दिश्यागतमिति चेन्न ममैतावत्माप्यधेयाभावात् अन्यत्र गमने छायामपि तृणमात्रमलं क्रियता
मित्यर्थः क्रियेत यार्थनायां लिङ् २३ निवेद्यतामिति हे शुभ्र सत्यं हृदयं कृपाक्ष्यं तेन मः किमहं किंपरिमाणं हरगमनल तृणमयासं
इमोपादेनिधित्सते हे ते त्वनुकंपायां निवेद्यतां मदयेकृष्यती निंभतोपादे पिशेषालां गीपतृष्णाणां कोशः संग्रहः तस्मादिन्मिमाईव
विषयेयो मिमानः मन्तोपिके कोमलस्त्वनास्तीति योगर्वः तद्विषयेलोक स्वागर्भस्तं समापयंतोनाशयंतो अस्योपिनिः हृदयः सुकुमारं जन

5 उरापरित्य जमयात्य सज्जि स्वमासनं तन्त्विमिति तृणेन अनर्हमप्येतदलं क्रियेत प्रियातुमीरायदिवान्यतोपि २३ नवेद्यतां हं
तसमापयं लोप्तिपिषकोषमद्विमाभिमानं पादो कियद्दश्मि मो मयासेनिधित्सते तुच्छदयं सृनेसे २४ अनापिदेणः हृतमस्त्वयो
यवसंतमुक्त स्पदृशांवनस्य त्वदात्तसंकेततयाहृताथी प्रव्याधिनानेनजनेनसंज्ञा २५ तोरणः किमर्गो विधिरेषनैवसुरक्षिते
मृदिद्यत्प्रवेशः फलं किमेतस्य तुसाहसस्य तावदद्यापि विनिश्चितोमि २६॥ अयासेपरयति अन्नागमनैनैवपांतोसीदा
नोमितो अगतासीतिभावः अन्यं तुच्छं वशीकं तुच्छरिक्तके त्यमरः २४ अनापीति त्वयायघकृतमः किं संज्ञः कः देशः वसंतेनपुत्र स्यस
क्तस्य वनस्य दृशामवस्था अनापि मायितः वसंतेन विनाययाबनं निःशोभं तस्यात्वया विनाप्यदेशोपीत्यर्थः कस्मादेशादागतोसीति
कृप्यपेति भावः तयान्यनेनमहत्वेन जनेन त्वयि आप्तः विषयं प्राप्तः संकेतः समयः संबंधो ययातत्स्याभावेन हेतुना हृताथी व्यि
ताथी संज्ञापिनामापि न आख्याथिष्यो तु महास्वनामापिकथयेत्यर्थः आख्या आवपकाभावाद्वोच्यमिति यत् २५ तोरणेति हे उत्सव अह राम ५
सुरक्षिते इहअंतःपुरे तव प्रवेशो अत्र इति यत् एषकर्णोनिधिः समुद्र एवकिं तुवाहम्पामर्णवतरणे तुल्य इति एतस्यांतःपुर प्रवेशसा
स्य साहसस्याविचार्यकारित्वस्य तु एमः किंफलप्रयोजनमिति अद्यापीदानीमपि न विनिश्चितोमि किमर्थमागतमित्यपि कथयेत्यर्थः २६॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

स्वागतेति आचारविदः शीलेन विनीतत्वादिना स्वभावेन सत्कृतत्वेन वा कृत्वा स्वागतमपि स्वशरीरसमर्पितत्वं विधेयं तत्र यथान्नी कि
यतेतथा अतिथीनामग्रे सेवार्थं स्वागतमपि नम्रीकर्तव्य इत्यर्थः अथ च तत्राभावे स्वागतेव तत्र स्थाने विधेय इत्यर्थः विहरणाभावेनि
जापि स्वीयापि आसनकल्पनायाम्: स्थानं सिंहासनादिकं दपि आदरणतः कृदिति विहाय त्यक्त्वा देयाम् स्थाने आसनमेव कल्पमित्यर्थः
चरण क्षालनार्थं यदि जलेन संभवति तर्हि आनंदबाष्पैरपि हर्षोत्थैरपि अभावः कल्प्यं अतिथिदर्शनेमात्रेण स्वरेसाभवितत्यं इत्यर्थः
अथ च जलस्थाने आनंदबाष्पाएवकल्प्या इत्यर्थः मधुभिरतिप्रियैर्वचोभिः पुष्पापि कुशलप्रश्नोपि विधेयाश्रिपेवकल्प्यमितिभावः म
धुपर्कस्थाने मधुरवचनमेव कर्त्तव्यमित्यर्थः आचारवशान्मयापि प्रियवचनादि क्रियत इतिभावः शीलस्वभावे सत्कृतेतिविम्बा अ
भणोद्योतिथिः साधमपि वाकृत्येण्गादकेरिति स्मृतेः पूर्वार्थेवत् २१ पदेति पादोपहारे चरणक्षालनविषये त्वरयाकृदिति आपा

स्वागतमापि शीलेन तत्र विधेयं देयाविहायासनमत्र निजापि आनंदबाष्पैः परिकल्पमेभिः पाद्यं विधेयामधुभिर्वचोभिः २१ पदोप
हारेनुपनम्रतापि संभाव्यते योत्वरयापराधः तत्कर्तुमर्हांजलिसज्जनेन स्वसंभृतिप्रांजलितापितावत् २२ यापरित्यज्यम
यात्यमग्नि स्वमायनं तत्क्षिमितिक्षणेन अनर्घ्यपद्मे तदलं क्रियेत प्रियातुमोदाय दिवाप्यतोपि २३॥ मधुपनम्रताजलानाम

नानयनमपि अपराधः संभाव्यते यतो लोकेनेत्यर्थः विलंबाज्जलानयनेपि कृदिति आनयनं नापराधः संभाव्यते तत्तस्मादाचारविदा अंज
लिसज्जनेन करसंप्रयोजनेन कृत्वा स्वससंभृतिस्त्वस्वकरणीयातिथ्यसामग्री यावत्संपाद्यते तावदाद्वांजलिसंयोजनेन स्वीयाप्रां
जलता अञ्जलताकर्तुमर्हा प्रकटीकर्तुमुचितेत्यर्थः तावतापि सर्वापराधशांतिर्भवतीतिभावः यावत्स्वसंभृतिः स्वकरणीयातिथ्यसामग्री
संपाद्यते तावदंजलिः सज्जनेन प्रांजलतापि कर्तुमर्हा इतिवान्वयः यद्वा अपांत्वरया जलानयनार्थं संभ्रमेणानुष्ठनम्रतानमस्कारभा
वः अपराधः संभाव्यते जलानयनात् सर्वं हसेनमस्कारेणसर्वोप्यातिथ्यसंभारः कृतो भवतीत्यर्थः तस्मादेतत्सर्वं कृतमिति लात्पर्यं प्रांज
लेस्तच्च प्रत्यन्वचेत्यनाजिति योगविभागात्प्रत्ययाभ इतितत्समासांत इतिविज्ञेयं २२ वरेति अर्थोत्सर्वो क्रजाचारदर्शनम्राचाराद्वरा

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का॰ नै॰ ८ टी॰ ६ आलोकेति ननु हे आलोकतत्परीकृतलोक आलोकार्थी कृतलोको येन तत्संबोधनं यस्त्वामेनं त्वद्रूपं पीयूषमयूखं चंद्रं असत्यतत्सकोपमन्ववा-
यो वंशः उदन्वता सार्धं स्पर्द्धितुं स्पर्धां कर्तुं साधु यथा स्यात्तथा धावति समुद्रसाम्यार्थं झटिति गुप्यपान्हो भवतीत्यर्थः समुद्रो यथालोकेन प्रका-
शेन ततमिललभुवनं सुधाकरं स तेन स्निग्धं प्रेमसमुत्पन्नो सी स्यापि कथयेति भावः आलोको दर्शनोद्योतो लोकस्तु भवने जन इत्यमरः ३०
भूयोपीति सा बाला तं नलं रत्निजनानां वारिकाणं गृह्णीवं यालेन वंपवादः इति करला नलवत्सुंदरं नलसद्रूपं अमरं देवं मत्वा नि-
श्चित्य आतिथ्यसंबंधीनि चाटूनि प्रियवचनानि उपदिश्य आजोहत्य तत्या जेन तत्स्थां तस्मिन्नमरे विद्यमानां प्रिय स्य नलस्य श्रि-
यं शोभां वस्तुतः अस्तु तथा न रश्चिवर्णयति स्म प्रियवच्चनव्याजेन तत्वतो नलशोभावर्णनं परेव यमर्थेति भावः ३१ पुनरपि किमित्यस्तु ते

आलोकतत्परीकृतलोक यस्त्वामसत्यपीयूषमयूखमेनं कः स्पर्द्धितुं धावति साधु सार्धमुदन्वता तन्वयमन्ववायः ३० इतीरयं-
तो बलसंदरं लभत्वामरं रत्निजनादिवंधोत् आतिथ्यचाटून्युपदिश्य तत्स्थां श्रियं प्रियस्यास्त्वत वस्तुतः सा ३१ वाग्ज-
न्मवैफल्यमसह्यशल्यं गुणाद्भुते वस्तुनि मौनता चेत् खलत्वमल्पीयसि जल्पितेपि तदस्तु वंदिभ्रमभूमितैव ३२॥ ३३॥

स्याशोकः कविः स्तुतिप्रकारमेवाह वागिति गुणैरद्भुते आश्चर्यभरे वस्तुनि मौनता मूकीभावश्चेत् गुणाद्भुतं वस्तु यथ-
र्णयते चेत्तर्हि वाग्जन्मनो वैफल्यं असह्यशल्यं अतिदुःसहमपि दुःसह शल्यतुल्यं भवतीत्यर्थः मूकस्यतत्स्य च न कोपि वि-
शेष इत्यर्थः मूकस्यतस्य च न कोपि विशेष इत्यर्थः नत्वल्पमेव वक्तव्यमित्यत आह अल्पीयसि जल्पिते तु भाषितेपि खलत्व-
द्दुर्जनत्वमायाति लोकस्तं दुर्जन इति वदति तस्मात् स्याद्वंदिनः स्तुतिपाठकस्य यो भ्रमः स्तुतिपाठकोयमिति भ्रांतिस्तस्या भूमितैव स्था-
नतैवास्तु भवतु गुणाद्भुतं वस्तु वर्णनीयमिति कवेरुपदेशावचः तस्मात्तु यायुक्ता स्तुतिरारब्धेति भावः तस्मान्मयि स्तुतिपाठक-
भ्रांतिर्लोकस्य भवति भेमीवचो वेति भावः ३२॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम ६

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

तवेति तवात्र प्रवेशो मदृशोर्मदीययोर्नेत्रयोः सुकृतानि पुण्यानि अपि तावददो हेतुः कारणमित्यहं मन्ये कारणांतरेण मप्यपि मदीयनेत्रयोः
पुण्यमात्रैककारणमित्यर्थः कथमित्यत आह यद्यस्मादत्रिभुवने इति संदरस्त्वं नलस्थितिः त्वन्नास्त्वावेवपाजितः पुष्पधन्वा कामो येन एवंभूतो
यद्दम्पतीनेत्राभ्यां पीतोसि त्वं च यान्यवलोकितोसीत्यर्थः रजनानार्थमेव निवृत्तैः कर्तृभिः रथैः आभ्यां च दृशः तत्र मन्ये तत्पुण्यमेवात्र तव प्रवेशो
हेतुरिति भावः २७ यथेति यथा येन कारणेन ते अस्याः कृतिराकारः त्रैलोक्योत्तरा अतिरमणीया मन्यावानेकांचना पर्वाशक्ति अपि दौवारिकारणं रचना
नामंथकरणी अंपलाकारिणी सवीयगौरत्वेन जिता कांचनी हरिद्रा याभिस्ताभी रुचिभिः कांतिभिः कृत्वा रुच्योभिलाषयोग्यासि तथा तेन
कारणेन पौष्पभुजां देवानां सनाभिः सगोत्रोसि देवत्वेन वितैतर्क्यसे तत्त्वं पार्थिव एकको न देवोसीति मन्ये च कारोरुच्यः इत्यनेन योपांस्य
स्वामिपथ्येति संबंध इति वा निराख्यां कांचनी पीता हरिद्रा वरवर्णिनीत्यमरः कांचनेति पीते सुवर्णे दौवारिके त्यत्र द्वारे नियुक्तः इत्यर्थे तत्र

तव प्रवेशो मदृशोर्मदीययो सुकृतानि हेतुर्मन्ये मदृशोः पिताश्च नलस्थितिः त्रिभुवने यदाम्पां पीतोसि तन्वाजितपुष्पधन्वा २७ यथाकृतिः काचन
नेयथा वा दौवारिकां थौवरणीच — रुच्यो रुचिभिर्जितकांचनाभिस्तथासि पौष्पभुजां सनाभिः २८ न मन्मथस्त्वं सहितां
स्तिमूर्त्तिर्न चाश्विनेयः सहितः सद्वितीयः चिन्हैः किमन्यैरथवा तवेयं श्रीरेव ताभ्यामधिको विशेषः २९॥ सुष्ठु इति ठकु द्वारादीनां चे

तौ चि [illegible] तत्र वे आद्य सुभोति [illegible] विना सर्वपदस्य मितिहेति डीप्रकृतिर्महतिकच्यमस्तद्दृतोतियत् राजसूयेति निपातो वा त्वि
तकांचनो भिरिति पाठे समासांत विधेरनित्यत्वान्न ष्ठ तन्वैवलितरूपसमाभिर्जितिर्जिनेपदे ति समासः २८ नेति त्वं मन्मथो न हि यस्मात्स
कामोनास्ति मूर्तिः शरीरं हेतः त्वं आश्विनेयः आश्विनौ कुमारौ न च वोप्यर्थः हि यस्मात्स आश्विनौ द्वितीयो नास्ति किंतु द्वितीय सहित एव
त्वं स शरीर एकश्च नन्वथ वेति पर्वापरे ते भेद अन्यैश्चिन्हैः किं अपि तु न किमपि किंतु हि ताभ्यां कामाश्विनेयाभ्यां सकाशादधिका इयं तव
श्रीः शोभैव विशेषः लयोरीहक्शोभाभावादिति यथैव सदृत्र त्वस्य शापिके त्यर्थः नास्ति मूर्त्ति अस्ति लो रास्य चेति बहुव्रीहेः पश्चान्नञ्
रसमासः २९॥ ११ १९ ११ ११ ११ १९ ११ ५१

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का॰ नै॰
ट॰ टी॰
७

भवतीति मकरध्वजेन भवत्यदः स्यमवज्ञुरणस्याप्यवयवस्य तोंगुरुः तमपि श्रिता श्रीः शोभा तस्मात्कारणात् पुष्पबाणेन
न लब्धा अस्यावयवशोभा माप्तेः कामातो तस्मात्कुतः खलु यस्मात् अस्मिन् गुरुनल्वे क्षेत्र तल्पाजं धारयतीति धारेय
त अर्द्धं तु अर्द्धं चंद्रलक्षणं लीलाजेन भेद्यादेवस्य रविकं अस्याभ्यो विद्यते स्वशत्रु चिन्हं आस्ते विद्यते तेन खेस्वरूपं भेदं तु विलोक्य
लज्जं तां अप्रिय यस्य हेतुर्विभेतो सर्पः अन्योपि शोरुग्रं विकल्पात् न विन्दु प्रग्रहो तु न शाक्री लिकामस्य स्यात्तेगुरुत्वस्य देवोपि
न भवतीति भावः कामजयिनमीशमपि जित्वा लब्धि क्रेयेनापद्यंते तस्यां गुरुस्य अप्रियं कामः कथं लभेतेति भावः तदेगुरु
कामस्य जेता अर्द्धं चंद्राक्रितत्वाद्यथा शिव इत्यनुमानमत्र प्रमाणमित्यर्थः तल्लक्ष्वा अर्द्धचंद्राकारा इत्यर्थः लीलाजेतुः कोपेष

भवत्यदं गुरुमपि श्रिता श्रीः धुवं न लब्धा कुसुमायुधेन लीलाजेतुः खलुचिन्हमस्मिन्नर्द्धेन्दुरास्ते न खके न वेन २६ राजा
द्विजानामनुमासमिन्नः पूर्णीकृतस्त्यक्ततनुस्तपोभिः कुहूषु दृश्येतरतामिषेण सायुज्यमाप्नोति भवन्मुखस्य २७ विधाय वि
नैतयोरनेन किं लसत्सारस्य दृश्यो मृगस्य अर्द्धस्फुरज्जाय त्विद्रशाली तुलाद्ययं ढुंढिधिरर्द्धचंद्रं २८ ॥

द्विसमासः २६ राजेति अनुमासंप्रतिमासं भिन्नः पुनरुत्स्यद्यमानत्वात्स्मरणेय द्विजानां राजा चंद्रः पूर्णिमायां पूर्णीकृतस्तुंतसी
रं चांद्रायणतपोभिः रिवतनुरुत्तद्यंतनीत्वा कुहूषु मति मासमभावास्यासु दृश्येतरता अदृश्यत्वे देशे प्राप्य भवन्मुखस्य साधु
ज्यमेकतामाप्नोति गच्छति किंतेयः सामर्थ्येन तन्मुखे रंगत इत्यर्थः चंद्र दृश्यपि केभवन्मुखमिति भावः अन्योपि स्नाणा
पूः पूर्वसंस्कारवशात् तपोभिः शरीरं हृशीकृत्य तत्र लीनं गच्छति दृश्येतरतामिषेणेति छविस्याठः २७ कोन्वेति विधिस्तेदृशोदृश्
भिर्वाणैः पुलकितः स्मरस्नपेपस्त्रि नेनानावर्णैः अत्रार्थयंतपेचक्षुत्वावलयणवसारस्तद्दृशा विधत्ते यस्मिन्नीदृशास्य मृगस्य
तयोर्दृशोरहरेनिकटेजान्यन्तीस्फुरंती विदुरंतपानेचायोगत्तेन रूपाप्रलीरेखालाम्नवार्धचंद्र अयच्छद्दत्तवान् किंत्वनेत्र
साद्दृश्याभिलाषिणो मृगद्दृशोरथावत्तेमनंगते मिषेणाभिकारस्तचनार्थंपरिस्तकोनस्यागलद्दृसंदेत्तवानविरेखः स्फुर

॥ ७ ॥

पत्र ७

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

कंदर्प इति कंदर्प एवमहत्ता उल्पेन त्वामेव नदृष्टमेवेदं दृष्टमार्गे उनरप्यजन्माविंदलेभे इत्यहं मन्ये जाने कुतः यस्मात्त्वमदनः चं
डीशः शिवस्तस्य चंडेडः सदृग् अचितस्तेषां येनेन्द्रे नलह्नदणं यज्जुताशकुंडं तस्मिन् इंद्रियाणां मन्दहितृतशरीरं तु हावज्ञ दीपेदृष्ट्या
अधिकसौंदर्यप्राप्त्याशया सुहितसर्वकामनाग्निकुंडे स्वशरीरं दृष्टिं दत्ते नेवं उल्पेनत्व इत्यं जन्मप्राप्तं अन्येनापि लप्स्यते हि यत्नेन ए
वत्वमिति भावः ३३ शोभेति त्वं शोभाय शोभिः कांतिकीर्तिभिः कृत्वा जितः पावो दृष्टसंवेधी शैलः कैलासो येन एवंविधमेल पुरुरवसंज्ञ
हृदेन वलात्कारेण श्रीहरणात् लज्जया गुरूर्णमौमौलिः शिरो यस्य एवंविधं करोषि तथा कांतिकीर्तिभिर्जितकैलासो दृष्ट्वा वाप्येनेयाव पिर
ठश्रीहरणाउद्वस्रोगलमात्र्योक्रोषि तथा तस्मादेव देहेतोः कंदर्पमपि उफुल्लत्वपनरूपदर्पः सौंदर्यगर्वो येन तादृशं करोषि चक्षुर्भ्यापिसे
मधिकेसुंदर इति भावः अन्योपि वलाजुहीतधनाः सलज्जागलवाष्पाः त्यक्तदर्पाश्च भवेति ३४ अमेमीति वलद्वाधवलाद्दंसाव

कंदर्पएवेदृमवेदृत्वांप उल्पेनमन्येऽनरप्यजन्मा चंडीशचंडाग्निकुलाशकुंडे जुहावयन्मंदिरमिंद्रियाणां ३३ शोभायशोभिर्जि
लशैलपैलेकरोषिलज्जागुरुमौलिमैलं दस्रोदृढश्रीहरणाउद्दस्रोकंदर्पमप्युज्झितरूपदर्पं ३४ अवैमि हंसावलयो वलाका
स्त्वत्कांतिकीर्तेश्चपलांपुलाकाः उड्डीयपुष्ठं पतिताः श्रवंतीवेपाल शरंपरितः ज्ञवेले ३५॥ ॥

लयः हंसपंक्तयः त्वत्कांतेस्त्वत्सौंदर्यस्य या कीर्तिर्यशस्तस्य चपलाश्च चलाः प्रसरणशीलाः पुलाकास्तु कुधान्यांशा इत्य
हं जाने वलाका इति पाठे लाश्चति काश्चेयं पुलकत्वं समर्थयते अतएव लाउड्डीय उत्पत्य स्ववेनी नावेशांतानं पत्वला
नो चशरं पयाहं परितः उभयतः पतिताः सत्यः युक्तं स्तुवंते तदुचितमित्यर्थः पुलाका अप्यतिलघुत्वाद् उत्पत्यनद्या
दौ पतिताः संतो गौरवाभावात्तरंति तस्मात् सादृश्यं पुलाकत्वं घटत इत्यर्थः अन्याहंसावलयो न किंतु त्वत्कांतिकीर्ति
पुलकाः सर्वत्रोड्डीयपतिताः सत्यः सत्यः नदीपल्पसरसि च प्रसरित्वा स्तुवेले इं कुसुंदरलरं कोपि नहर इति भावः वल
दोधवलोर्जुनः स्यात्पुलाकस्तुकुधान्ये वेशांतः पल्वलं चाल्पसर इत्यमरः परे पतिः अभितः परित इति द्वितीया ३५॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का० नै० ८

त्वयेति त्वया उज्झितो न गृहीतः कांतिसारः शोभाश्रेष्ठभागो यस्य स्मात्स एवंविधे जगति भुवने मध्ये इंदुनाखिलश्च उडुश्च देवेनादिप
तिलक्षणादानयोग्यादानेन लक्षणेन प्रीलां छोलावैवगृत्तिजो विकायप्यघ्रस्मात् धीलिन्मभ्यस्ता कृताः तत्तस्मात्कारणात् महेश्वरेण
मासावकोपि बालः कलानपोपि सच्चंद्रः मौलौ शिरसि स्मारो पितृतः यज्वनां याज्ञिकानां ब्राह्मणानां राज्येपि च अभिषिक्तः द्विज
राजोपि तत एव कृत इत्यर्थः त्वज्जुष्टेनातत्कांतिसारात्यद्वशिष्टं कांतिभागं कथंचिन्मेलयित्वा चंद्रेण स्वस्य सौंदर्यं यस्मादर्जि
तं तस्मात्कलामात्रस्यापि सुंदरत्वादीश्वरेण बालोपि शिरसि भूषणत्वेन धृतो यज्वनां मध्ये श्रेष्ठश्च कृतो समुज्ज्वलत्वात्त्रैलोक्यव
स्तु पादानाच्चेत्यर्थः बालोपनासस्तपस्वी महता राज्ञा न मस्क्रियते द्विजराज्यस्याप्यतेच महार्धनिकेन मानवकोहारविशेषो
मौलावारोप्यते इत्याश्चर्यं सतु कंठे धार्यते न तु शिरसि चंद्रेत्व शोभालेशएव विधेत्वादृशः सुंदरः कोपि नास्तीति भावः जीवेश

आदेहदाहात्कुसुमायुधस्य विधाय सौंदर्यकथादरिद्रं । त्वदंगशिल्पात्पुनरीश्वरेण चिरेण जाने जगदस्त्वदंपि ५३ महीकृता
र्था यदि मानवोसि जितं दिवा यद्यमरेषु कोपि कुलं त्वयालंकृतमौरगं चेन्नाधो विधस्योपरि नागलोकः ५४ ॥

पिशिलोंछेनेति स्मरस्य शिलोंछवृत्तिजीवनेति यशस्त्वीक्तेः ५२ आदेहदाहादिति कुसुमायुधस्य आदेहदाहं शरीरदाहं यावीर
दाहमारभ्य सकलं जगत् सौंदर्यकथया दरिद्रं विहीनं विधाय इदानीं त्वदंगस्य शिल्पान्निर्माणाद्धेतोः ईश्वरेण चिरकालात् जगदलं
कृपिलप्यायाह इति जाने अस्मत्सुखे लोकानामनेतरं इयत कालं सौंदर्यवार्तापि नाभूत् इदानीं तत्स्थाने तवाभिषेककरणादीश्व
रेण जगतः स्थापालं तेसपर्थः अन्योपि राजा दुःसहदारिद्र्यपीडितानां दीयते मदनाद्यधिकोसीति भावः ५३ महीति यदि त्वं को
पि मानवो मनुष्योसि तर्हि मही कृतार्था कृतकृत्या धेनात्वयालंकृतत्वादित्यर्थः अयं च कृतः पर्यायो बोधविषयस्य सामर्थ्य
ते प्रज्वले महीयत इति महीशब्दार्थः यदि अमरेषु देवेषु मध्ये त्वं कोपि देवस्तर्हि दिवा स्वर्गेण जितं सर्वोत्कर्षेण जालं प्रवेसा
देवस्तोः दिव्यभिविजिगीषते इति धोरिति पदं दिवा विजयेच्छेवान्मदि दानीं तयाजितमित्यर्थः त्वया औरगं सर्पसंबंधिकुलं न
लंकृतं चेत् अस्य नवागस्त्वं तर्हि अधोपि अधोदेशस्थितोपि त्वया अधितिष्ठितः नागलोकः पातालं सोपरि न ऊर्ध्वदेशेन
अपितु सर्वस्यापि प्रदेशहेतुः नागैरत्यगाः अगानामपि बालोक इदानीं प्रतिरहनाः प्रसरत्वात् सर्वस्याप्युपरि गंतुयोग्य इत्यर्थः प्रवेशे

8

रामः ८

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

मुग्ध इति यद्यस्माद्यो मनोभूः कामः भवद्भ्रूलेखेव च नायति मीलायतस्माल्लतस्त्वं चापदंडत्वमगच्छत्तस्य लालदा सर्वदा तेन प्रतस्तत्र हृष्येन नये
एतैः संदर्शेण हेतुना लब्धस्तु वो भ्रंगः कुटिलत्वं तन्मात्रेण जयोजेस्तु योग्योजेतत्र यमात्रको भन्ते तस्मात्कारणात्स कामो मोहाद्वा नो
न मुग्धो मूर्खो न तु सभगात् सुंदरो देवाद्धृहाकृते मुग्धः सुंदरः यः स्वकीयमायुधं स्ववैरिणे प्रयच्छति स नि राशयत्वाच्छलयानैरेणाजेतुं
शक्नोति तस्मात्कामो मुग्धो मूर्खो न तु सुंदरः उन्मदकत्वात्तदाकारत्वात्तत्वद्भ्रूवौ कामचापचरूपे इति भावः यदा तदेति समुदाय स्य सर्वदे
त्ययमेवार्थः मुग्धः सुंदरः मूढयोरिति विश्वः ३७ मृगस्येति तत्वास्य विध्योमुलस्य पर्चे देविमलो मृगवांश्चेदृश्चा त्समत वदिति
विधलोचनदेहतुनानुमितस्यानुमानगम्यस्य नेत्रद्वितयेन च द्वयं दृश्यं दृश्यतस्त्वर्थः तस्यैव मृगस्य चेच्चन्द्रविलसद्भ्रूकचपाशाः के

मुग्धः समोहास्तु भागान्नदेहाद्दृढक्रुवद्भूरचनायचापं भ्रमेणजेयस्तवयन्मनोभूरनेनरूपेण यदास्त्वाम्भूः ३७ मृगस्य नेत्र
द्वितयेलवास्य विधोविधुत्वानुमितस्यद्वयं तस्यैव चेच्चत्कचपाशवेषप्रकृतः स्फुरच्चामरगुच्छएव ३८ आस्ताम नं
गीकरणाद्भवेन दृश्यः स्मरोनेतिपुराणवाणी तदेव देहं श्रितयाश्रियेति नवस्तुवस्तुमतिमातिवादः ३९ ॥ ॥ ॥ ।

शपाशस्तस्य वेषः आकारो यस्येवंविधः एषः प्रकृतः स्फुरन्चामरगुच्छो यस्य स्फुरच्चामरस्तत्वकदृश्यो प्रकृतः मृगनतुकेशकलापौ चं
द्रतुल्यं मुखं मृगनेत्रतुल्येनेत्रे स्फुरच्चामरगुच्छप्रकृत सदृशाः अकेशपाशाः अलंकाराश्च चामरगुच्छः प्रकृत्वप्यते अत्र हरिणविशेषो वाज्ञा
तव्यः ३८ आस्तामिति इति पुराणवाणी पुरातनानां प्रराणीचजीर्णा वागास्तामिति वस्तु इति किं स्मरो भवेन शिवेन अनंगी
करणाद्धेतोः दृश्यो नयनगोचरो नेति तु पुनः तव देहं श्रितया श्रियाशोभयैव कर्ज्या अनंगीकरणात्कामस्याश्रयत्वेन स्वीकाराद्धेतोः
न दृश्यः नयनागोचरोऽपि च तेनैव हेतुना दृश्यो रमणीयो नाम्न इति नवीनस्तनो वस्तु वादः न च नवस्तु सत्यं तत्वस्तुतत्वं वामति
स्फुरति कामस्तस्य भयाजितत्वाद्दृश्यो जातो न तु दृश्यत्वादिति नवत्ववादः कामादपि सुंदरोसीतिभावः नवः प्रतिभोयामतिवादो मन
तिपाय इतिवा वाणीश्री जीर्णा च वादस्तु प्रमाणं नयो मे हृदंतरमित्यर्थः त्वदेहाश्रितयाधीमयाहेतुनापोभारूपेणमा

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का० र० टी०

९

अशोकेति मेरुच्छिखरस्य रूपस्य हिरण्मयीयकान्तिशालं निपीय समाद्रं विलोलमतावत्स्वयमस्तु नन्दनस्य नः फलं साफलं मामेवपरं प्रसूतो अपि
कर्णावपि अमृतं नादियेतां अपितु ते अप्रमृतपानं कुरुतां चेयदि स्वीयां गिरं तयोः प्रसूतोः प्रसादीकुरुषे प्रसन्नो भव त्वां कियपि वदिष्यसि
तर्हि मतपानजन्यं सुखमनयोर्भविष्यतीत्यर्थः सर्वस्यापि प्रश्नस्योत्तरं प्रयच्छेतिभावः ४९ इत्यमिति प्रसूनायुगः कामस्तस्य पञ्चबाणा मिषेरा
वर्णितः कर्णपथविषयास्तत्तत्स्यप्रदो विवेणाय विशन्ति अर्थता इत्यं पर्वोत्प्रकारेणोक्तिस्वादु त्वाअ एस्ये मालिकोडवं वारसमुद्गिरं तो प्रक
टयेतो पुष्परसं च क्षरं तोत यातस्यास्त्री प्रेमस्त्र णोवेपथुकं तत्त्वस्त्रणं कामप्रयुक्ते न विसृष्टा प्रयुगपन्मुक्ता नां कामबाणानां प्रगपदन्तः प्रवेशोय
था कामवशा भवति तथा तद्वाणी समाकर्णनमात्रेण तस्या भवेदितिभावः कर्णात्सल्यबलोपे पञ्चमी ५० आमज्जादिति अस्रोनलः शि

मामेवलावन्यवनस्यपरस्थिनिपीयरसिर्जेषु पः फलं मे अविष्यतो नामतमादि येतां नयोः प्रसादीकुरुषेगिरं चेत् ४९ इत्यं प्रप
स्यं रसमुद्गिरंतीत दो एवं पकयनुविसृष्टा कर्णात्प्रसूनायुगपञ्चवाणी बाणानिवेणास्य मनो विवेश ५० आकं आमज्जदंशोसुधा
सुधिये प्रिया यावत्सान्निपीय विषमुखे पिसदले स्तुतियातन्निष्टनाम्रष्टमुखे त्वमेया ५१ पौरुस्य प्रोत्संजनतापनी तां मृकन्यया हः
पतिर्पयस्ना तयाति येपी मयसंपतीछ नस्या वयस्या सनमा ससार ५२॥ मायाः प्रियमधुरंमातुरागं च स्वीयस्तुतिस्यं वचनं निपीयसा
दरमाकर्ण्य आकंठकण्ठावधि ज्ञामज्जमितिपाठे मज्जापर्यंतं सुधा स्वमतेषु अमज्जत्सर्वांगीणानंदमयोभूदित्यर्थः स्वस्तुतिश्रुत्वा कथमा
नंदायुक्त इत्यत आह यास्तुति हि यन्मुखे पि विद्यमानासती स्ववलेरोचेतेनस्याः स्तुतिर्मिष्टतामधुरता अष्टमुखेनमुनरमेयान अपरिमिता
नभवति अपितु भवेत्येव वैरि समाश्रयेणा न्यदरुच्यो भवति स्तुतिस्तु रुच्यैव भवति सा स्वप्रिया आश्रयारुच्यतराकाचनभवतीत्याशयः स्त्री
मज्जत्यनत्ववितिटचे ५१ पौरस्येति अपत्यमह पतिः सूर्यं जनतया जनसमूहेनोपनीतामर्घ्यलक्षणोपजांमृकन्यानुगो कुर्वन्नु व्या
पुरः भवपौरसंबंधिलेदयाचले आसादयतिलब्धवान्प्रियायाश्चितामेभ्यावितोर्णाश्चेतियोग्यसितिप्रिया साध्वीप्रजासंपतीरूवनेस्त्री
कुर्वन्सनलः अयसां प्रेमापवयस्या सनं आससादभेजे स्वसमहूतत्त्वात्मेमासनं त्यक्तासव्यासनं भेज इत्यर्थः पौरस्य भवा पौर्वदिशोद्व

सेति आगस्त्यप्रसूतौ समुद्रः कथममाविति मद्गतो मनुपपन्नमिदं वैयाकरणैरयं मन्निर्न्नेतुं निस्तारितं चिन्त्यमाने विचार्यमाणे सति मम मतिमद्गतो मनु
पपत्तिमघटमानतामिदानीं नधत्ते मारयति तु तः यतस्त्वयो आचेन गृहीते गांभीर्यमहत्वे गंभीरतातिशालित्वे एव मुद्राचिह्नं यस्यासौ समुद्रः अमं
सुखेन आगस्त्यस्य आचुलुकेन ममो गांभीर्यमहत्त्वस्य च त्वया गृहीतत्वात्तन्न काप्यनुपपत्तिः समुद्रस्य पातिगंभीरो विमुद्रा अपत्त्वमिति
भावः आचेति आङ् पूर्वस्य रुदा तेर च त्वुपसर्गा त्तउलितः ५५ संसारेति अस्मिन् संसारे तत्पे जगत्त्रयरूपेस्मिंऽवो समुद्रे वैरिसेने नलः
तवानुबिंबं प्रतिबिंबं जागर्त्ति इति जाने नल एव तत्तस्य दृशो नान्य इत्यर्थः प्रतिपद प्रतिबिंबसंभावनार्थाहि यस्मात्तु तुल्यरीति स्वरूप
योरतिसमानसौंदर्ययोर्वस्तुनोः स्वच्छ निर्मलाणां बिंबानुबिंबौ बिंबप्रतिबिंबौ हि यत् अन्यज्ञातु कुत्रचिदपि न दृष्टा बिंबस्य सदृशं प्रतिबिं
बमेव नान्यदित्यर्थः अतिसद्रूपो नलस्तस्यानुबिंबस्त्वमित्यर्थः नलसदृशो सीतिभावः ५६ इयदिति केन जनेन महो जगत्यां अस्लोके इय

सेयं न यत्ने नुपपत्तिमुच्चैर्मन्निर्न्नेतुं निस्तर्यायि चिंत्यमाने ममो समुद्रं चुलुके ममु स्वस्त्वयात्तगांभीर्यमहत्त्वमुद्रः ५५ संसारेस्मिन् प्रावनुबिं
बमत्र जागर्त्ति जाने तव वैरिसेनि बिंबानुबिंबौ हि विराजया तु नज्ञातु दृष्टौ तिसरूपरूपस्थितिः ५६ इयत्कृतं केन महीजगत्यां महो मुही
यः सुकृतं जनेन पाथेयमुद्दिश्य तवापि यया रजः सुपप्रसूनमारभेते ५७ ब्रवीति मे किं किमियं न जाने संदेहदोलामवलंब्य संवि
त् कस्यासि धन्यस्य गृहातिथिस्त्वमलोकसंभावनयाप्यवालं ५८॥

तत् अनिर्वचनीयो यं महोयः अतितरां महत्सुकृतं कृतं अहो आ
श्चर्यं महो महेदं महद् इति पाठे महीमहेदं कृतं तत्र अस्मल्लचनदस्ते जोयस्येति संयुक्तिः तवाति सज्जो अतिसुकुमारस्यापि पादोच्चरणो यमुद्दिश्य
पथारजः सुमार्गरजः सुपप्रसूनजे नलदेव एव नवकमलमालामारभेते आरचयतः अलोके कः उत्पवानेवंविधः यमुद्दिश्य कार्यार्थे त्वम
पिचरणचारीणग छसीत्त कपयेतिभावः स्वर्गे सुकृती संभाव्यते अस्लोके तु विधत इत्याश्चर्यं सरलिः प्रकृतिप्रथेत्यामरः पथा पदमस्मिन् दृश्य
मितिपत ५७ ब्रवीतीति इयं मे संवित् चेतना संदेहदोलां संदेहलक्षणां दोलामवलंब्याधिरूह्य किं किं ब्रवीति न जाने अथवा पर्वापरितो षे अलो
कनेभावनेया माम उद्दिश्यागतो सि न लोसीति च मरणो संभावनया ऽलं समानकार्या यतस्त्वं अन्य एव कस्यापि धन्यस्य पुलो कोत्तरभाग्य
यस्य गृहे अतिथिर्भविष्यसि प्रायेण न तु मम प्रतान्नु अभाग्ये अभावादितिभावः कस्यासीति पाठे गृहातिथिरसि भवदित्यर्थः ५८।

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का॰ नै॰
८ टी॰
१०

यासेवमपुमेदृत्वौ न्यातिप्येयी न्यतिपिफजाउत्तउत्तउत्तं स्तरोमविनोमविष्यति आसन्नादिपरित्यागस्तपश्चात्तद्वमनकार्यः किंतुय
दर्थमायसेोस्मिंतत्सफलयेत्ययोः फलितेतपिपाठः फलिनोफलवद्दृश्याभिन्नेन्तन्त्र्मलनेत्रः ५६॥ कल्याणीति हे कल्याणि शोभनअंगे
तवांगकानि कोमलांगानि कल्याणिसमर्थानि नीरोगाणिक श्चित्तमामति शापेन नीरोगाणि किं कथय स्वर्थः ते चित्तं अनाविलं कालु
ष्यरहितं कश्चित्तमां विषये नविलवे नालंटता वाने व कुपालमथो स्तु अन्यत्म पुमप्रमन्त मकृत कार्ये विरोधात्महृतमेवारद्दे आर्कणी
तनयतादिति आकर्णपूर्णनयने भैमित्वं मदीयां यांश्च समाणांगिरमाकर्णय निरामयं कल्याणमयः कश्चित्तमांकिमेतिद्व्यर्थेयाम् ५७
प्तोकृतवयेणच तुर्णामपिसाधारणेपनेहंसंकरोति कौमारमिति हे भैमि कौमारमारभ्यबाल्यात्प्रभृति तेगुणानांगणाः सौदर्यसुशील

कल्याणि कल्याणिलवांगकानि कच्चित्तमांश्चित्तमनाविलंते आलोविलंवेनजितामदीयामाकर्णयाकर्णनतद्भ्यतादि ५७ कौ
मारभ्यगुणागुणानांहरंति ते भैमिहिपामपीयान् सुराधिनाथं सलिलाधिपंच हुताशनं चार्यमनंदनंच ५८ चरश्चिरं शैश
वयौवनीये वैराज्यभाजि त्वयि विद्यते त्र ते यांनच श्रीरमरणचित्ते पंचेषुणालुंठितधैर्यवित्त ५९॥

त्वादृयः दिक्तु पतमाधिपत्ये ये स्तान्दैवज्ञान्वहरंति ताने वारसुराधिराजमिंद्रं सलिलाधिराजं वरुणं हुताशनमग्निं अर्यमनः
सूर्यस्यनंदनं पुत्रं धर्मराजं च त्वद्गुणाकर्णिनो चत्वारोप्यनुरक्तास्त्वयीत्यर्थः ५८ चरदिति शैशवयौवनं तत्संधि शैश
वयौवनीयं वैराज्यं भजते तस्तावयः संधो वर्त्तमानायां त्वयि चिरं च रत्नतव शैशवमास्य चेच्चतमानक्ते सलक्षणं चित्तं खे
दं दुःखमेति प्राप्नोति किंभूतं चित्तं पंचेषुणा कामेन लुंठितं धैर्यमेव वित्तं यस्य किंभूतेन कामेन अतिपोतुतत्वात् रुचं
शरीरकांतेः चोरतरेण विरहातुरस्यांगकांति हीना भवति त्वयि आसक्तत्वाद्देयोपगमात्वाद्विरहपीडया अस्य सत्यत्वं अन्योपि
राज्यद्वयमध्ये सोमार्यां चरति स पंचेषुर्धरेण केनचिद्दपहृतधनो दुःखं प्राप्नोति द्वैराज्येति टन्विभावे व्यञ् ५९॥ ॥ । राम १०

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अयोधीति तद्धैर्यमनोभवाभ्यां तस्य नलस्य धैर्यैकमाभ्यां कर्त्तृभ्यां भैमीमेव भैमीस्थानमवलम्ब्य अप्रियभैमीमेव विषयं कृत्वा तत्परस्परं
योधियुद्धमाकारि भैमीविषयं धैर्यं कर्त्तृ भैमीविषयमदनश्च धैर्यं जिगीषया युद्धं चकार मदनश्च धैर्यं जिगीषयेत्यर्थः यन्तु भैमीलक्षणा
यां युद्धमभूत् अतः मध्ये छिन्नमधुवोश्रूरूपस्मरचापकर्त्तृतयोर्धैर्यक्षोभयेत्कामयोर्ययोः कर्मजयस्य भङ्गस्य पराजयस्य वा लोकस्या
हस्मृत्येवीति स्मभैमीरूपायां सत्यामभैमीषु तितं भैमीभ्रूरूपं कामचापं छिन्नधैर्यस्य विजयं कामस्य पराजयं कथयतीत्येतिभावः यस्य
धनुर्भङ्गस्तस्य पराजयोऽन्यस्य च जयः इति लोकप्रसिद्धिः भैम्यां अत्यन्तमपि कामधैर्येण नाजीयतेति भावः अक्षोरसं लक्ष्मत्वे सामुद्र
कोक्तं लक्षणं ५३ अयथेति अयथतस्थाभैम्या वाक्यपथावीणायोपवीणेनापि उपगीतोपि स नलः धैर्यात्स्मरराज्ञाज्ञाऽवधीर्य कृचेवीण
योपगायने हि कामाधीनत्वं युक्तं धैर्यात्सन्नज्ञातमित्यर्थः धैर्यात्मिका त्वामा व्यवहितोऽनन्तु सर्वथापाणं तत्रेति ज्ञातव्यं अन्यथा रस

अयोधितद्धैर्यमनोभवाभ्यां तामेव भैमीमवलंबाभ्यमिं आहस्मयन्न स्मरचापमेतच्छिन्नमभ्रूवीत जयभङ्गवार्त्ता ५३ अयथस्मरा
ज्ञामवधीर्य धैर्यात्कृचेसतद्वागुपवीणितोपि विवेकधाराशतधौतमन्तः सतां न कामः कलुषीकरोति ५४ हृदिस्थितानां सदृशः
पतोषिंत्वदृश्यमेवातिपिमागतमां यदुतमतगुरुतादरेणप्राग्ण्यानि वस्तः धतुवाचिकानि ५५ चिरम्यतामनवलोसपयानि विरप
तामासनमुज्झितं के दृत्वांहि यन्नः फलितं विधेयं सेवातिथयीहृद्गतत्त्वेची ५६ ॥ भङ्गः स्यात् अथोतरस्मात्सहकामः विवेक
धारया विचारप्रवाहेण शतवारंधौतमुज्ज्वलीकृतं सतामन्तर्मोनसं न कलुषीकरोति तस्मात् चितमेतद्विस्मयो। अवधीर्येति पूर्ववत् ५४
हृदिस्थितेति हे भैमि त्वं मोहरितादिधायपतयस्तेषां दिक्पालानां सदृशः समानः अपाक्तं त्वदीयमेवाति धिं मतो हि जानीहि किंभूतेभ्यो
सः प्रभवो दिक्पाला स्तेषां इन्द्रादीनां वाचिकानि संदेशवचनानि गुरुणा महादरेण प्रमाणानि वक्ष्यत इदं ये वहन्तं धारयन्तं महे त्वद
र्थ दिवै दूतः प्रेषितः इत्यर्थः कुतः आगतः कस्माति पिरितिप्रश्नो तत्र दं ते गुरुसमादेशेनेत्यनेनदूत पर्मोदर्शितः ५५ चिरम्यतामिति हे भैमि
त्वया विरम्यतानि स्थापारलं यास्थीयतां यतः सपर्याप्रजाप्रमतवतं जातानि विषयतामुपविषयतामुपवेश्य तादृत दर्शनमात्रेण स
निकिमितिउज्झितं परित्यक्तं अतिथिर्दर्शने एतत्कोर्त्तव्यमितिकृतं पिसाकं व्याहरयामो स्माकं दूतलाफलितो फलवती विधेयाकरणी

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का॰ नै॰
टी॰
१९

त्रिनेत्रेति त्रिनेत्र एव त्रिनेत्रमात्रं तेन नेत्रत्रयसहितेन हरेण वसुधाकोपेन कृत्वा यद्यपि रतिवल्लभ देहः खंडितः कामस्तदेवात्यलं दुःखं अद्यापि तावत् दिनपर्यंतं न संवृणोति निश्चितं निःसरति स कामः अद्य ईश्वराद् अधिके नेत्रसहस्रसहितेन वेदेन एवं महेंद्रेण देहे कृते स ति कृतमां अवस्थां दशां गतां गमिष्यति इत्यर्थः नवेदन जाने नेत्रत्रयसहितेन हरेण भस्मसात्कृतः सहस्रनेत्रसहितेन इंद्रेण कीदृशो भव स्थां नेष्यत इत्यर्थः अयं भावः कामस्त्वमतितरां पीडयतीति भावः मात्रेकार्त्स्न्ये अवधारणे इत्यमरः वेदविदो लदोवेति ॥ ६३ ॥ इत्यनेन विभावानु भाव व्यभिचारिभावानाह पिकस्येति सप्तमुः सप्तपर्णः पिकस्य कोकिलस्य वागेवाज्ञा त्वं तेन कृता उक्ता बालीको हृप्रियाके वान्यपा हृप्रियाके तोः नंदने वनेऽपि नंदति आनंदं प्राप्नोतिर्न दृष्यतीति नंतस्मिन्नपि नंदने नंदतीत्यर्थमित्यर्थः अन्योपि प्रभुः वाज्ञा अकृताधि प्रा प्लिष्टु रभाषणादेर्हेतोः नंदनेऽपि न नंदति तथा बालसेकलस्य चूडाशशिनः शिरश्चंद्रस्यापराधात्कतापीडना केतोः फुल्लिनोपि स

११ त्रिनेत्रमात्रेण रुषा कृतं यत्तदेव योन्याविन संवृणोति नवेद्रूपेषु सहस्रनेत्रेण गता स कामः खलु कामवस्थां ॥ ६३ ॥ पिकस्य वाज्ञा त्रकृतव्यलीका न सप्तमुर्नंदति नंदनेऽपि बालस्य चूडाशशिनोऽपराधान्नाराधनं शीलति फुल्लिनोपि ॥ ६४ ॥ तमो मयीरुत्यदृशोऽप रागैः स्मरेषवः शल्कदिशां दिशांति कुहूगिरश्च द्विजस्य राकारजन्यामपि सत्यवाचं ॥ ६५ ॥

वनीयस्य हरस्यापि आराधनं सेवां न शीलति करोति पूर्वमस्य देईश्वरसेवा प्रेमकृति इत्यंशी तु त्वद्विरहान्ब्रूपीडाभयात्त्वसेवाविपरित्यक्तेत्यर्थः अन्योपि तेजस्वी स्वदेविरि तिरस्कारिणः शास्त्र पोषणेऽपि सेवां न करोति त्वद्विरहात्कुकलाकोकिलावप्यति तरां नस्यास्य सेवोजातात्विति भावः शीलतिशीलस माधावतिन्वादिःदुरवदैन्याद्योव्यभिचारिभावाः स्वयमस्याः ॥ ६४ ॥ तम इति स्मरेषवः पुष्पत्वात् रागैः कृत्वा दिशस्तमोमयी कृत्वा धकारबहुलाः कृत्वा शंकस्यादृशां नेत्राणां कुहूरिति स्वभावेतत्वेगीयस्य कुहूगिरो द्विजस्य कोकिलस्य च तुर्दशी राकारजन्यामपि पू र्णिमा रात्रावपि सत्यावाक्रूयसेतां हर्षादिशांति कथयंति पूर्णचंद्रां पूर्णिमामपि नष्टचंद्रां कुहूरमावास्येयमिति कथयत पिकं च तुर्दशीं तृप्तिमस्य वचनं जातमित्यर्थः त्वद्विरहाद्दिन्दोपदेशो धोजात इति भावः अन्योपि व्याकरणः कमप्यपि मतिर्हत्तिमामम वास्यां वदति सोपि मूर्छित्वा ततमाच मन्यपरति सत्यां कृष्यति पूर्णराकानिशाय इत्यमरः कुहूस्यात्कोकिलालापनष्टेंदुकलयोरपीति वि

११

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

तेषामिति किलनिश्चयेइदानींत्वत्तः स्पृहयालवो समयेसात्त्वदाशात्त्वत्प्राप्तिस्तोनेषां हृदिके वलं निश्चितं अजस्रं सर्वदा विलसति स्फुरति उदाराः महती सुंदरी अवलंब्य शरीरांति आसाद्य पत्वा आत्मदाराः स्वीयाः स्त्रियः सर्वोदयः आशा दिशस्तु उनः सर्वं बलं स्फुरति आच्यादीनां शरीरमपि वियोगेन त्वं व्यवसम्त कृत्वा सुंदरी अपि दिशो यथा पूर्वं पालितवंतस्ते एवेदानीं नेति एकया त्वदाशया आश्रयेस्तोपप्राप्ताः परित्यक्ताश्च इति भावः अन्योपि नवीनायां कस्यां चिदनुरक्तः सन् जीर्णशरीरां प्रथमां स्वस्त्रियं त्यजति ६० सामान्यतः सर्वेषां हृत्पं कृत्वा इदानीमुक्त्वा तत्र वैशिष्ट्यं स्तौति अनेनेति हे ईश त्वयि विषये अद्विदुरो अतिदृढ असीमनिर्मर्यादः वा सव सप्रेमानुरागोपि अनेन प्रसस्यस्य हृदयो न तव यौवनेन सार्द्धसह परां कोटिं परमां काष्ठां अध्यारोहत् प्राप यथा तव यौवनमत्युत्कर्षं प्राप्तं तथा त्वय्य

तेषामिदानीं किल केवलेस्मिन् हृदि त्वदाशा विलसत्यजस्रं आशापाशास्तु नासाद्य तत्र हृदाराः सर्वोदयः सर्वेव दात्मदाराः ६० अने
नसार्द्धं तव यौवनेन कोटिं परामद्विदुरो प्यरोहत् प्रेमापि नन्वित्थ यिवाय सवस्य गुणो पिचापे सुमनः शरस्य ६१ प्राचीमथाते
विरहार्दयं तेतापाश्रवाश्रपाशा कषायो परापराधेर्निदधाति भानो रुणारुणं लोचन हृद्विदंदुः ६२॥

नुरागो पीत्यर्थः यदाप्रभृति

तव यौवनस्य उद्भावः यदा प्रभृति त्वयी अनुरागः इत्यर्थः न केवलमिदं प्रेमैव किंतु सुमनः शरस्य उभयवाणस्य कामस्य अद्विदुरो गुणोपि मौर्वीपि चापे धनुषि परां द्वितीयां कोटिं अटनिं आरूढा त्वयौवनमारभ्यो हेपरा भवितुं मदनेन चापे गुणः समारोपितः इत्यर्थः तदाप्रभृति कामेनैव दृढः पीडित इति भावः ६१ प्राचीमिति अयं इदंः पराधेः चे अपराधैः लोचनहृदं नेत्रसम हृदं रुपा क्रोधेन अरुणं रक्तं प्राचीमथा ते उदितमात्रे भानो निदधाति निक्षिपति किं भूतः ते विरहार्हे तीव्रस्तापास्ते तापप्रभनकात्वदुपाश्रये केवलमुत्तरस्वरूपत्वाच्च हेतोः भानौ देव त्वं शषांक कषाय कीर्तितंचुं दर्शनाः सन्तु स्वरूपाश्च दर्शकार्यकारित्वाश्च मृगापकारिकं मृगं दृढवानयमिति उपायं दरापराध स्मरणोपि त्वदिति तेमानं स्वयं क्रोधरक्तैरीक्षसोपश्यति इत्यर्थः अनया पूराणमानं स्मिन्दोषयस्या अश्रयं च चंद्रस्त्वविरहान्तापोदयनोति भावः विरहं दधन इति इति पाठः तेविरहं दधनी हृद्विशेषणं ६२ त्रिनेनेति ६ ५३ ९९ ५३ ५३ ११ ११ ११ ११ ११ ११ १

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

इत्युक्ता । मच्छ्वसंगम ..... कृतस्य यस्मात् कृष्णम वियर्नाममसहस्रनेत्रत्वान्नयनसमुद्रोषसौ २

का॰ नै॰ टी॰ १२ न्वरंशान्तपर्ये मरणालामप्यन्तूलना त्वालोतरेण्युस्यसंभवाहास्पतिकविनाशमसंगादितिभावः वसंतेकामयोहाभ्यसीलेभावः वर्दतांत्व
रितेत्वात्तरु हिये ॥ त्वमस्वसइति त्वमस्वसः सैव मतिमुपित्याद्दरेः तत्सात्रगतिलोकत्रयमध्ये अतिमलेरसमादिमगणनीयवस्तुनाल
त्कीर्णोभानुपेति माधोतिलोकेकस्यतत्सोमहत्ता तिमध्ये इत्तस्तवेहेतुतोयेभागस्तस्य लोभोभिलाषस्तज्ज्याम तिर्पीडोविभर्तिमहत्ताने
त्रोप्यन्मदीयते नेत्रस्यत्स्तोयमतिभागंपामुत्वेहोकुतितत्सितानुशालोभवामयोनास्तीतितस्यतत्सामध्यमंगणनीयेत्यर्थः त्वत्केदासेवि
सेपर्वछलोतिभावः नामपन्नाप्यर्थे अहोरत्यर्थे वा अम्मिमेति अग्निपश्चादिमनत्रिभागाः सप्तमीतियोगविभागात्समासेततीये

त्वमस्वसः सैव मुपैतितत्स्मादरेजगत्यग्निमलेरणलक्ष्मी कृशांयधत्स्विस्तवनामहत्किंत्रिभागलोभातिमसोविभर्त्ति ७० अग्न्या
हिताः शयद्रुपासतेयां वेदोप्यमानांनतनुमरुमूर्तेः आशापतिस्तेदमयंतिसोपि स्मरेणदासीभवितुंन्यदेशी ७१ त्वजो चरस्त
त्वलुपंचवाणाः करोतिसंताप्यतथाविनीतं स्वयंयथास्वादितनप्रभयः परंनसंतापयितासमर्थः ७२ ॥

22

भागं इत्यर्थोत ७० अग्न्यीति हे दमयंतिस्मरेणासौ प्याशापतिरग्निस्ते दासीभवितुंन्यदेशित्वंभैम्यादासोभवेदिति
आदिष्टः आज्ञप्तः सकः अग्न्याहिता ये द्विजाः देदीप्यमानां यामष्टमूर्तेरीश्वरस्य तनुमूर्तिं नित्यं सर्वदा उपासते सेवंते स्मर
हरमूर्तित्वात्स्वयमेव स्मरस्य दग्धत्वात्स्मरवैरित्वेपि स्मराज्ञाकारित्वमाश्चर्यं रूपमित्यपि शक्त्यो नयति कामोवह्निमपि
पीडयतीतिभावः अग्न्याहितावाहिताग्न्यादिष्विति परनिपातः ७१ त्वजोचरइति खलुत्वदेनि श्रूयेताम्त्वजोचरस्तद्वि
यपंचवाणः तुवह्निं संताप्यातितरां तापयित्वा पीडयित्वा तथाविनीतं भयात्त्यक्तोपद्रवं करोति स्वयं स्वेन स्वादितं मनुभवं सत
न्नभ्यत न्नभावो येन वंविधः सन्सवह्निः परमन्यं पुनर्यथा न संतापयिता स्वस्य पीडानुभवादद्यप्रभृतिमयाकस्यापि संता
पो नार्यं इति बुध्वा विनीतो जातइत्यर्थः अन्यदपि लोहादि संताप्य विनीतं क्रियते अन्योपि साधुः स्वेनानुभूतपीडः परंनपी
डयति मदनस्तमतितरां पीडयतीतिभावः ७२ ॥ ॥ ॥ राम १२

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

शौरेरिति सद्यः प्रसन्नैः उपपन्नैः शौरेस्तु दत्तः पीडुयतः स्मरस्य स्मर्त्तुं कामं स्मृतिविषयं कर्त्तुं अपानिनावज्रेण किं न करोति अपितु वज्रेण मा
रयेदेव अहह खेदे यदि अस्य कामस्य गिरिशस्य हरस्य प्रसादः अनंगतारूपमभेद्यं वर्म अभेद्यकवचं न स्यात् हरेण अनंगतारूपो नियतो
पि अवयव एव कृतो यतस्तस्मात् इन्द्रप्रणाम्यत्वात् वज्रेण मारयितुं न शक्य इत्यर्थः कामस्तस्याप्यपराध्यतिय यामारणं हि भवतीति भावः स्म
रस्य अपीगर्वेति कर्मणि षष्ठी ६६ ध्रुतेति अमराणां देवानां तिरश्चीमंदारादयोऽन्ये वा दारिद्र्यहरा दारिद्र्यनाशकाः अपि प्रवालैः पल्लवैर्द
रिद्रा जाताः किंभूतैः प्रवालैः भवद्वियोगाग्नि रसाकृतैः धृताः अरतिरयैर्ययेन तस्य हृदस्यातितप्तस्य अन्यान्यन्याः प्रतिक्षणं कृतनाः शय्यास्ता
सां रचनीयस्तिर्मीलयल्लनैः अवचितैः पल्लवरहिताजाता इत्यर्थः अन्ये कानंदनद्रुमाणां कामकपायेअकल्पितस्यापि दानेसमर्पितस्त
स्वस्वामिनः शय्यार्थपल्लवदाने पि असमर्थाजाता इत्यर्थः अन्यदरिद्रस्यापि दारिद्र्यमाश्चर्यकारीत्यर्थः त्वद्विरहेण संतं पीडाप्त इतिभा
शौरेः प्रसन्नैस्तु दत्तः स्मरस्य स्मर्त्तुं स किं नाशानिना करोति अभेद्यम स्याद्वृवर्मन स्याद नंगताचेद्गिरिशप्रसादः ६६ धृताधृतेस्तस्य
भवद्वियोगाद्योन्य शय्यारचनाय तल्लनैः अप्यन्यदारिद्र्यहराः प्रवालैर्जाता दरिद्रास्तरवः सुराणां ६७ रवेर्गुणास्फालभवैः स्मर
स्य स्वर्नापक रौवधिरा वभूतां गुरोः पुरो तु स्मरमोहनिद्राप्रबोधदक्षाणि किमक्षराणि ६८ अनंगतापप्रशमाय तस्य कदर्थ
मानामुहुरामणानां मर्थो मथो नाकनदीनलिन्यो वरं वदंता शिशिरेषुरागं ६९॥ वः अपोनत्यतिवोप्सामां हित्ते प्रवेवदस्य नभ पामे
कवचनांतत्वं ६७ रवेरिति स्वर्नायकरो स्मरस्य गुणास्फालभवे मौर्वी एकालनसंभूतेरवे धनुष्टंकारेः कृत्वा बधिरा वभूतां एवं सतिस
उद्दोधणरे हरस्य तेः स्मरमोहनिद्रा काम जन्य प्रमोलहक्षणं ज्ञानलक्षणवानिद्रा तस्याः सकाशात् प्रबोधोजागरणं तत्र दक्षाणि समर्थो
नि कामप्रमोहरोणि अक्षराणि उपदेशवचनानि बधिरत्वान्मदन शरपीडितत्वाच्च किं करणं कर्णेतु किमुपायम श्रव्याप्त्वे ६८ अनं
गेति नाकनदीनलिन्यः स्वर्गनदीकमलिन्यः स्वशत्रुभते शिशिरे नक्तोऽनुरागं प्रीतिं वहंता धारयंताः तरवर्नेन तु वसंते किं भूतान
लिन्यः यतः तस्येंद्रस्यानंगतापप्रशमनाय कामजनितसंतापप्रशांतये प्रयोगपुनः सामर्थ्यालेपधाराम्भविसमपि व्याप्यमुहुर्वारं
वारं वसंते कदर्थ्यमानाया पीड्यमाना शिशिरे तो हिमेन पुष्पाणां माल्लं न पश्यति प्रस्लमसंभूणालं च अत्र व ग्रीष्यते वसंते तेत स्यका

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का. ने. ओ ज्ञो ति किं कामकारित्वात्सरोरुहाणां मृदुत्वस्पर्शः येन कृत्वा ओ ज्ञवान्त्वं चंदनेन वासिता परिमलाग्रामद्विलाणादिक् यस्य प्रेयसी यस्य प्रियत
८ टी. मा सोपि यमलः स लोविभुः नवेवरेतोः स्मरप्रलापज्वलने कामस्य निलसेन्तापरूपे नले पर्यंजुहाव कामज्वरवशाद्धैर्यस्य त्यक्तवानित्यर्थः वि
१२ लपितः कृत्वा वक्तीतलानिकमलानिप्रियापाश्वरेनावधाय वर्त्तिनोयघपि नपापिल्लाद्विघर्यं यमस्यापि रहदारू पामयिं तुरप्यकुर्वतोस्मरा
श्चर्यं कुलवत्यो नं चव कषिर्तय मोपित्व कंपोजात इत्यर्थः नवेवहेतोः षष्ठीहेतुप्रयोग इति षष्ठी ७७ नमिति मलयः पर्वतः ज्ञातत्यमा
नत्वात मन्मथसंवधिमिथं यमकोमेपनत्वाद्देवातिणायेन दृश्यमाने नोजल्पमाने रपि यद र्श्यं मवचिविनेः प्रवालैः पल्लवरूपैरहस्तैः ह
स्वा उपासेते सेवते अन्योपि सेवको हस्ताभ्यां सेवतेयुक्तमेतत् यः सह्यपदापयां पत्संवधिनी ह्लस्ता अवलंवेन्ते धात्मलियो यवदधीन

ओ ज्ञो मृदुत्वेन सरोरुहाणां यस्य प्रेयसी चंदनवासितादिक् धैर्यं विभुः सोपि नवेवहेतोः स्मरप्रलापज्वलने जुहाव ७७ नंदन्मानै
रपि मन्मथैः स्वेस्तस्या स्ते मलयः प्रवालैः कृच्छ्रणसौनो कृतितस्य सेवां मदा यदाशामवलंवतेयः ७८ स्मरस्य कीर्त्यैव वलि
23 तो मलानिलस्य प्रलापैरिव तापितानि अंगानि धत्ते सभवद्वियोगात्पांडूनि चेउज्वरजर्जराणि ७९ यस्तन्विभर्त्ता पृषुत्कि
नसायं दिशा समालंभनकौतुकिन्याः तदा सचेतः प्रणिधाय तुभ्यं यदागतो नैति निवृत्यपांथः ८० ॥ जीवकृत्यर्थ्यः अयमपि सहा

यमदिशामवलंवते सम्तसेताप सत्यपि सेवांचक्रु इत्युचितमित्यर्थः अन्योप्यनुजीवी स्वामिनं दारिद्र्येपि सेवां करोतीति एषशब्दो
अकारांतोपि ७८ स्मरस्येति सयमः भवत्याः वियोगहेतोः अंगानि पांडूनि चेद स्तीत्रज्वरस्तेन जर्जराणि विशीर्णानि च यं हेत वे
हेतत्वे हेयषाकमं किं भलान्यंगानि स्मरस्य कीर्त्यायषासाध्वे तीव्रतानो वलयानस्य कामस्य दोः प्रतापेर्वा इमान्यं तेजोभिः ता
पितानीव संतापितेहि जर्जरितेभवतिका मस्तमतितरां पीडयतीति भावः ७९ यस्ति देवलिवहण्णं गियः सायंकाले सायंपुष्पेण
कुंकुमेन समालंभनेन रागविषये कौतुकिन्याः सायं संध्यारागयुक्ताया दिशाः पतीवाभर्ता वरुणः स व रुणस्तदा विनाय जीपाता राम
हे समये तुभ्यं त्वदर्थं स्वीयं चेतः प्रणिधाय प्राहिणोत् यदा समयेगतः पांथः निवृत्य पराविश्य परावृत्य नैति आगच्छति यदा प्रयतिति १२
तेस्यमनस्त्व पिलयं नतदापभृति व्यावृत्तिं प्रति तेन गर्ने सोपि तदधीनो जातो स्तीतिभावः प्रणिधाय हि नोति लिंटिद्देरचडीति कुत्वम् ८० ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

अवतीति उरोरेहे हर स्वनयनमेवानलयोगपयस्येवं अनेन वह्निना पुरा दग्धं अंगनानां अपांगेषु कामो वसतीति रूढ्या बोद्धव्यं बाणाः पंच बाणाः
अरादिद्ग्धः सर्पं च बाणो करोदेति विक्षेप मात्रजन्यत्वात् भवस्याक्षिवासीनेत्रवावासीसन् तं वह्निमधुनेक्षणोनिर्दहन्निति तरां पीडय
न वैरपुरुषवैरि नियानलनस्य अथर्ममोनलसकेन भवति अन्यनयनानलयस्यामदाहकस्य अन्यनयनालयेने वाल्मने ववाह्य देरलद
णोमृणं तेनापालसमित्यर्थः उरूपं श्रितस्य वस्त्रेः स्वतोऽर्कं चित्कर त्वं अभ्यानामपांगेषु कामो वसतीति सत्वा स्त्रियं श्रित स्य कामस्य
पदस्यभावस्य चित्तेरकीकृएवभावः ७३ सोमायेति वियोगयुक्तः वियोगी च सवह्निः सोमाय चंद्राय कुप्यसि निवसमानं द्रोप्यमानं सोमा
ख्यलेताविशेषेरसं आचामतिपिबति ननुचं द्यूपरायेसोमलताकिमितिस्त्वितितानि स्यां शंकार्थो रम्पासे नापनुदति हि यस्मात् यत्र अनेश
चोर्नामापि जागर्तिकलमकेतेजस्विवस्तं असहं तेसो दुष्पाकं वतिअपिनकेपिस्ववैरिचंद्रस्य सोमनाम्नालताया सज्ञावात तेजस्विनास्य

अतादिय स्तेन दग्धाई बाणः पुराणवरेर्नयनानलयेन सनिर्दहं स्तंभवदस्थि वासीन वेरपुरेरपुधुनाधमल्लीः ७३ सोमाय कुप्यसि
व वियुक्तः स सोममाचामति ह्रूयमानं नामापि जागर्ति हि यत्र शाचो तेजस्विन स्तं कृतमसहं ले ७४ शारे रजस्त कुसुमायुधस्य
कदर्थ्यमानस्तरुणी त्वदर्थे अभ्यर्चयद्भिर्विनिवेद्यमानाद प्यद्य देवात्कुसुमाद्बिभेति ७५ स्मरंधने वक्त्रसितेन दत्ता संवर्तिका
शैवलवल्लिका च चकास्ति चेतोभवपावकस्य धूमाविलाकीलपरंपरेव ७६ ॥

अनेनासमन्दितेनेतियुक्तमेव चंद्रस्तं पीडयतीति
भावः सोमाय कुप्यद्रुहेति चतुर्थी ७४ शारेरिति हे तरुणि त्वदर्थे त्वत्कृते कुसुमायुधस्य शारे रजस्य निरंतर केदर्थ्यमानः पीड्यमानः स
न् एव वह्निः अभ्यर्चयद्भिः पूजकैः पूजार्थमेव विनिवेद्यमानादेकस्मादपि कुसुमाद्बिभेति मदनशरबुद्ध्या नस्यति अहं मन्ये एव देवस्य पिपा
ठः मदेनेन वह्निः पीड्यते इति भावः ७५ स्मरेति तेन वह्निनास्मास्यं धनमस्ते मदनानलस्य दह्यमानत्वात् काष्ठत्तुल्येव वक्त्रसितदत्तानि दि
ताशैशवल्यारूढ्वा चित्रवर्णा धूर्यचपा च संवर्तिकाभवदलंपधचेतोभवः कामस्तस्य दाहणस्य पावकस्य अनेकधूमा विलाधूममिश्रिता
कीलपरंपरेव चकास्ति शोभते मदनज्वरस्यांत्यर्थं शोवालं वदलं त्रमसेचववत्तासिनिति हिंपिंगस्य कमलस्य हृदस्य शोपरि विधुमा
नत्वात्वाम पावककीलत्वं शैवलस्य च [illegible] वेश वभावः संवर्तिकानवदलमित्यमरः वक्ष्ये धूमो ज्वालकीलाविस्म

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

कस्मै मोघं शस्त्रं सफलमस्त्रं अवाप्यमदीयं तयाग वींधत्वेनावगीतं उच्चैः खेलं चापलेयस्यमनोभुवः कामस्येति पूर्वोक्तप्रकारेण
विक्रमः कामचारः स्वेच्छाचारो वर्त्तते इति शेषः कामेन त्वन्निमित्तं दाहयो नितरां पीड्यंते मदीयते तेनेन कामस्याधिरेदं त्वमुच्चैरेव अ
वाप्य स्थितः स्येति योज्यं ८४॥ कारेति हे दमयंति तव स्वयंवरः श्वोभावि निमित्तं स एव विनेति श्रुतिर्वा जातेऽसीनानाकर्णु धादेवानां श्रु
तौ कर्णे आयासीत् आपत् किंभूता सुधारसस्य अमृतरसस्य सारो त्यधारे वश्च इत्यागस्थितमवाह इव संतर्पयंती तानेव हर्ष
यंती स्वयंवरं श्रुत्वा अतीव हृष्टा इति भावः ८५ समभिति अपि स्वयंवरवार्ताश्रवणानंतरं हरितो दिशः मरुद्भिः स्वामिभिरि
न्द्रादिभिस्तेषां दारा स्त्रियस्तत्पत्नीनां सापत्न्यं केनेति कामागस्थ्यमरुद्भिर्निष्पादितानि लेः समं सद्भूतस्य मृगस्थितं किं तेनं सावा
सारो त्यधारे वसुधारसस्य स्वयंवरोद्यावा भविता तवेति संतर्पयंती दक्षयुं तत्तेषां श्रुतिः श्रुती वा कर्णु धामयासीत् ८५
समं सपत्नीभवदुःखवती होपः स्वदारनामसापत्न्ये मे मरुद्भिः अनंगेण यो नज्वलापदुःस्थेरप्यप्र- स्थेइ हरितां मरुद्भिः ८६
अपास्त पाथेय सुधोपभोगे स्त्वच्छु विनैव स्वमनोरथेन दुःखं च निर्वापयतात्रं च स्वादीयसाध्वागमितः सुरैर्वर्तते ८७
यभिः सपत्नीहेतु केन दुःखेन नीत्येरस्तुषेः किंभूतैर्देवैः अनंगेशा येमेव अमलो अग्निस्तन्नानित स्तापस्तेन दुःस्थैर्जर्ज
रीभूतैः त्वत्कर्णोर्थं पुस्थितान् स्वपतीन् दृष्ट्वा दुःखान्मा सा वायवो मुक्ता इति भावः अन्यापि पाथः पाथेयः सहस्रस्या नकरो
तिचं ड वायुभिः सार्द्धं इत्यनेनार्थं कुर्नस्त्तचितं ८६ अपास्तेति तैरिन्द्रादिभिः त्वच्छु विनात्वत्संवर्धिना स्वमनोरथेन भेमीपा
स्याम इति स्वीये नाभिलाषेणैव कृत्वा अध्वामार्गे सुखं अनायासेन गमितो अतिवाहितः किंभूतेन स्वादीयसाऽतिस्वादुना अत एव उच्चैर्बलं तृषां च निर्वासयता शमयता अत एवापास्तः त्यक्तः पाथेयः मार्गशंबलरूपः सुधोपयोगी मृतो
पभोगो येस्तैः त्वयीति विषयत्वेन ता सुधा तृषां अनाभूतिलए वमार्गशंबलमप्यमृतं त्यक्तं ततो प्याधिक्येन तव प्राप्त्या
शया पथः भुवं प्रत्यागमनेन मनोरथेन भुवमागताः सुधोपभोगैरिति पाठे उपभोगः साफल्यमपास्तं यैः पाथेय सम्भृ

तयेति यतः स्मरदाहेन कामज्वरेण दुःस्थः पीडितः अतो वारिपातिरसत्येवं विधोपि हृदिस्थः स्मरणगोचरोस्मच्चरणयोर्विश्राम्यन् निजः स्वीय
ःपतिः वरुणः संपति तद्विषयविरहदुःखं सोढुमसमर्थो न प्रकारेण पयोनिधीनां तापायभवति तथा तेन प्रकारेण क्षुभितेषु भुक्तेषु मध्ये विश्राम्य
नः सन्निहितो वारि पिबति वारिधेः एवं सत्यपि अम्भसामुत्थोस्य वडवामुखोस्यः पिपासावान् अग्निः पयोनिधीनां संतापाय ।नामत्व वारि
पत्वेन रुद्रेश्च न तुल्योपि कामदाहदुःस्थत्वाभावात् ध्यानतापकारित्वमित्यर्थः कामज्वरपीडितजलप्रविष्टवरुणसंस्पर्शात्पयोनिध
योपि संतप्ता बभूवुरित्यतो हेतोर्वरुणोतितरां कामेन पीडित इति भावः वडवानलादपि विरहानलोधिक इति भावः अन्योपि मध्ये
ह्रीसः पीडिते स्वामिनं स्मरस्तैस्तैः पत्ते क्षुधितः वसति क्षुधोपि हृदू ८१ यदिति शेषं समेवगुणोत्य स्याः सा तेन वरुणेन शरीरोपरि क्षिप्ता नि
त्ति मामृणाली यद्यस्मात्त्वन्मृदुबाहुवल्लिस्त्वत्करस्मरति स्मजं स्मरणेण परं परां गुम्फति करोति सादृश्यत्वात् तस्मात् सैव परीत्यनुष्वांप

तथानलापायपयोनिधीनामम्भोमुखोस्यः क्षुधितः पिपासावान् निजः पतिः संप्रति वारि पोषियथा हृदिस्थः स्मरदाहदुःस्थः
८१ यत्तस्य तत्त्वन्मृदुबाहुवल्लिस्मृतिस्रजं गुम्फति दुर्विनीता तल्लोविपत्ते धिकमेव तापं तेनार्पिता योस्मगुणान्मृणा
ली ८२ न्यस्तं ततस्तेन मृणालदण्डं वभासे हृदितापभाजि तच्छिद्रमध्ये मदनस्य बाणैर्कृतं शतच्छिद्रमिव व्रणेन ८३ इ
ति त्रिलोकीतिलकेषु तेषु मनोभुवो विक्रमकामचारः अमोघमस्त्रं भवती मवाप्य मद्बाधतानर्गलचापलस्य ८४॥ ॥

तथापि अधिकं तापं विधत्ते करोतीत्यत एव दुर्विनीता दुष्टा संतापयन्तीं स्वर्धा क्षिप्ता पीतलत्वमधिकसंतापकारित्वमेवैवेणी त्वं सा
दृश्यात्त्वद्बाहुवल्ल्योः स्मारकत्वान्मृणाली नमतितरां तापयतीति भावः अन्योपि दुर्विनीतो यद्दर्पमासाद्य ततद्विरुद्धमेव करोति ८२
न्यस्तमिति सकलमृणालीयस्तापं करोति ततः सकलमृणालीत्यागं नेतरं तापभाजि हृदि तेन न्यस्तं मृणालदण्डखण्डं तस्य वरुणस्य
चित्ते मध्ये मदनबाणैः व्रणेन शतच्छिद्रं बहुरंध्रं कृतमिव भासे शुशुभे भग्नमृणालस्य तत एव शतच्छिद्रत्वं भवति तस्य शतच्छिद्रत्वमनयो
त्प्रेक्षते कामबाणैस्तदीयहृदयं जर्जरीकृतमित्यर्थः ८३ इतीति त्रिलोक्यास्तिलकेषु अलंकारभूतेषु इन्द्रादिषु विषये भवती त्वामे

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

कां. नै.
टी.
१५

निजेति हे भैमि त्वं निजे स्वीये भुजे आदित्यवर्गे आदित्यसमूहे । स्मासु परिवेषं स्वीयेन स्ववेषमाकारं भजंत्यो सरोजकुरु अंक पालिं देहीति भावः आदित्येषु परिवेषः परिधिर्भ्रकः तथा अनंगलीलेव लहर्यास्ताभिः स्तुषारैः शीतलैः अंगैः कृत्वा अस्मा कं तापं कामज्वरं निर्वापय शामय प्रसीद प्रसन्ना भव सकामः त्वदंगस्पर्शात् अस्माकं कामज्वरः शांतिं प्राप्स्यतीति भावः शीतले न तापशांतिर्युक्तास्त्वं वा अंगे निर्वापयेति पाठः अनुग्रहे स्मासु पूर्वे द्वितीये त्रयी हे हे दे हि दुतमं कपालीमिति पाठः क्वचित् सूचार्थः भुजा एव आवलो पिपरिवेषः रवेः पार्श्वमंडले वेष्टनं लक्ष्म्यजपालः ९२ दयस्वेति हे भैमि त्वं दयस्व दयां कुरु अ स्मयैकस्मिन् कलंके रनंग एव चंडाल स्तस्य शरैः प्रयोज्यैः प्रयोजिका त्वं अस्मान् किं किमिति घातयसि अपि त्वं त्वयान्यकार्ये

निजे सरोजास्य भुजे भजंत्या वादित्यवर्गे परिवेषलक्ष्मीम् प्रसीद निर्वापय तापमंगे त्वनंगलीलालहरीतुषारैः ९२
दयस्व किं घातयसि त्वमस्माननंगचंडालशरैरदृश्यैः भिन्नोदरी त्वां करताडवाणैः प्रेमस्तव प्रेमरसोऽपविर्त्रैः ९३।
त्वदर्थिनः संतु परः सहस्राः प्राणास्तु नस्त्वच्चरणप्रसादः विशोकमेके भवनादितं चेदं तपश्चरं पंचशरः प्रमाणं ९४

अन्येऽपि स्त्रैवैरिणं चंडालेनाद्यैयवोऽसौ मारयति तर्हि किं काम्यमित्यत आह वयं प्रेमरसात्मीति त्वपाङ्गसात्पवित्रैः प्रणैः प्रत्येक ... नवतीलणकराहत लहणेवीत्येभिन्ना विदीर्णाः संतो यत्नं मः प्रियामहे प्राणांस्त्यजामः त्वन्मनाकवरं अ... चंडालवाणाक... मरणापेक्षया तव पवित्रकराहतबाणैर्मरणं श्रेष्ठं कटाक्षैः रस्मानाभ्यासयन्नपि छेतिभावः रसाद्युदकपवित्रत्वं युक्तं मे मः प्रपर्वादिलिके मरणवाचिनो लङुक्तमवहुवचनं ९३ त्वदर्थिन इति परः सहस्राः बहवः त्वदर्थिनस्त्वदभिलाषुकाः संतु नोऽस्माकं प्राणास्तु पुनः त्वच्चरणयोः प्रसादस्त्वच्चरणौ चेत् प्रसन्नौ भवतस्तर्हि एव नः प्राणा नान्यथेत्यर्थः इदं के नवबर्हिणि अलीकभावितमिति चेद्विशोकं समन्यसे तर्हि तत्र श्वरं नर्वत्तीपंचशरः कामः प्रमाणमत्र साक्षीत्वन्निमित्तमस्माकं कियती पीडा भवतीति काम एव त्वया प्रष्टव्यो वयं चेन्मिथ्याभाषिण इत्यर्थः कामो नर्वर्तित्वा त्ववेवेत्ति हृदयस्थेन करोतीत्यर्थः राम १५

25

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

प्रियाः इति तैः सुरेशसारैः श्रेष्ठैरिंद्रादिभिः अधुना इयं भूर्भूमिः पादानामर्पणेन देवानुग्रहः कृपा तस्य भूः स्थानं क्रियते किंभूतैः प्रियाः
स्वस्त्रियः इंद्राणीप्रमुखाः देवीः त्वदर्थे त्वत्कारणेन मनोभवशराः कामबाणास्त एव दावो वनाग्निस्तज्जनितदाहे संतापे निमज्जयद्भिः
कामपीडिताः कुर्वद्भिरित्यर्थः इदानीं अमोघवीर्येत इत्यर्थः तेषामत्रागमनाद्देवीनां विरहसंतापः ८८ अलमिति हे रम्भे रंभे वसांत्वयि
विषये यं मलक्षणो जनः संदेशं मया त्वरेणाक्षिप्य जंगमलेखलक्ष्मीं चेलत्पत्रिकाशोभामवापितः प्रापितः किंभूतेः अलंकृत
आसीन्न महोविभागो मे समीपस्थितेस्तैस्त्वां प्रार्थयितुमहं प्रेषित इत्यभवत्ये इति वा पाठः ८९ एकैकमिति हे भैमि एतद्देवा एकै
कं रूपकृपीनस्तनयोरुपपीडसे श्लिष्यत यथा तथा भवत्यो नः स्तनाभ्यामस्मानमुपपीड्य वा त्वयि इति संदिशंति इति किं हे भैमि
त्वं स्मरभल्लशल्यैः कामभल्लबाणपार्श्वैः कनाराचैः कृत्वा मच्छितां मोहप्राप्तवतां नोऽस्माकं मुदे मोनये शल्योद्धरणाय छीपस्य

प्रियामनोभूशरदाववदाहे देवीस्त्वदर्थेन निमज्जयद्भिः स्वर्लोकनाथैः क्रियतेधुनातैः पादार्पणानुग्रहभूरियं भूः ८८।
अलंकृतासेन्न महोविभोगे रथं जनस्तैरमरैर्भवत्याः अवापितो जंगमलेखलक्ष्मीं निक्षिप्य संदेशमयाक्षराणि ८९ भैम्येक
मेकेतपरिरभ्य पीनस्तनोपपीडं त्वयि संदिशंति त्वं नः प्रसन्नाशुगभल्लशल्यजुषां विशल्यौषधिवल्लिरेधि ९०॥

णयविशल्यानाम्नी औषधी वल्लिरेधि भव त्वां विनाऽस्माकं कामभल्लोन्नयनम्न्यतीति अस्मान्जीवयेति भावः एकैकं वो भावयं प्रियं
स्तनोपपीडं सस्नेहं चोपपीडेति णमुलि तृतीया प्रभृतीति समासः ९० त्वदिति अस्माभिस्त्वत्कांतिं त्वत्सौंदर्यं पिपासुः पा
तुमिच्छन् अयं जनः स्वीयः कटाक्षः एकया मुद्रया माभैषी कांतिं त्वामव रूपं वयं प्रापयामहे उत्से वे नृपगामनोरथ्यास्तासनत्याम
नोराज्यज नेया आप्यासनयैव सा त्वनेनैव कृत्वा क्रियतितिवा सरणीया यत्र क्रियद्दिनपर्यंतं विप्रलंभोऽस्माभिः प्रतारणीयः त्व
लुनिश्चितं भणकायपाप्रियगच्छन् पिपासुर्वीलिकादिरिदमुदकमिदमुदकमिति मुहुर्लभमानं प्रतारणं सदैवनेन तृषितेनापि दि
नानि तथा कटाक्षोऽपि अस्मान्न्त्वणिश्वृतिभावः अवधौ यावच्छ्रुतः वासराणि अतं तस्य योगान्द्वितीया ९१ ॥

मन्त्रिमस्मासि र्यावि णा पुष्पैरणां स्वास्य समन्वैर्नि कांक्षपुं
पां बलौ किमत श्यां किंयांद्रैयाव तं प्रणवास राणि ९१॥

का॰ टी॰
२
२६

वयमिति हे प्रसन्नानां रत्नाकर कामस्तस्य ज्ञाता सेनेन पञ्चबाणे हे कर्वं यो यै गौ कुलेचयं नैपयोरीरक्षे मुखौ अस्मास्वत्संबुद्धिः प्राये णाक
वैशास्तुल्याविभवति वयं केला दाश्व स्वर्णकाराः वन्नवगौरिम्णा महस्यर्द्धित्वं फेरत्वसाम्याभिलाषि अन्नाण वोऽत्तमस्पर्द्धया उविंद
म्यं इविनीतं बभ्रुपिंगलं हेम सुवर्णे हेम अस्त्री षंद्धि त्रिणामः बभ्रुत्वादस्य वर्णत्वं सुवर्णत्वं सुवर्णसामान्यं तं वयं त्वदीयात्वदपा
यकारिणः सुवर्णस्य वह्निप्रक्षेपरूपं दंडं कुर्म इत्यर्थः अस्माकं सुवर्णेन मयोऽन्न नास्ति इत्याभिप्रायः कलादोंके स्वर्णकारे कं बभ्रुसा
पिंगलेति षि स्वमरः नेपडुः वर्हितिनेदो संज्ञाविधादंबार्थे निकृत्वा भावात्प्रभवतित्वं तत्र मेवृद्धि रफ़त्वो विमानना सुभ्रुकुलेइत्या.
दिमहाकवि प्रयोगाद्दर्शनात् ज्ञातव्यः समाधानान्तरं चेयं त्यादितज्ज्ञानेन ९८ सुधेति नोऽस्माकं त्वत्त्रिमित्तो नंगतापः कामज्वरः।

सुधासरस्स्वलदनंगतापः शांतो न नः किं पुनरप्सरस्सु विबोधितस्तु त्वन्ममता हरेण मनाक् भ्रुगे वो मे प्रशीकरेण १०० खंडः स
लुलजिरुरवतं डुः किं शर्करातस्य शर्करेव संपादितोऽङ्गिरसोऽस्य कच्छूतरणं तु दित्सुर्ग्रथितं न दित्सु १०१

सुधासरः सुअमृतसरसी षपिनिमज्जनेन शांतः किं पुनरप्सरः सुउदकसरसीषु अपथवरं भादिवे नांगनासु नष्टां तः तद्वेतया
त्वमधिकेतिभावः तर्हि कथं सामग्री स्यादाशंक्याह सनाक्षुगः कामस्तस्य इव दुष्टं तस्य मधुपीकरवेषेण नवममतानवेतो इदयो म
दीपा इतिस्वस्यस्वामित्वे इंद्रादीनां च स्वीयत्वं स्तवयतोऽत एव निर्वृति अमृतरसस्यापेक्षया ममतात्वरस्य मधुशीकरस्या प्रिया
दित्यर्थः यो बहुभिर्नसांतः स एकेन शांत इति विचित्रं अस्मान्न णी षेति भावः १०० खंड इति कृष्णांगित्वजिरेत्व बालेयाः खंडएवलश
लवृत्खंडः शर्करारस विशेषः किमुत्व बाणी शाकलत्वाच्च त्वादेवलस्य खंडत्वनाममाधुर्यं च जातमित्यर्थः त्वं स्याः बालेयाः पुष्पाः गमन
मार्गस्तास्मिन्पण कराकर्परांपारस्वैव शर्करात्व इत्तु विकारः किं कर्परेशनाम साम्यात्कं करैतिनामजातं माधुर्यं च पथि शर्करा सागभवं
तिलस्याः बालेयाभंगिवक्रोत्तयाहिरच नाङ्गमितः संगारादिरसः तस्मादपचतत्सदलणाउदकाइत्यं उद्गतिं तं यत्कच्छूतरणं जलप्राय.
प्रदेशात् तृणं तदेव दित्सु इत्सुइति मथितं तुकच्छूतरणस्य चेत्सुरिति संज्ञातद्रस संबंधान्माधुर्यं चजातं किमित्यर्थः खंडादिभ्यो

॥ १०० ॥
राम २६

अस्माकमिति हे भैमि भवत्यास्माकं एतन्नहृदयं अन्तः आन्तरदेशो तावत्पुनश्चिराय अस्माभिरलमधिष्ठितो चिरकालं विनमुखो
षतासीत्यर्थः परमिदानीं तदुरः त्वया वहिर्देशोपि अलंक्रियतां आलिंग्यतामिति भावः अस्माकमेव प्रियामुरं द्विषतः विष्णोरिव
द्विषच्छत्रुर्वैरीति मुरमिति विशेषणं ॥९५॥ दयोदय इति तव चेतसि अस्माकमुपरि दयाया उदयश्चेद्भूत्तर्हि त्वं द्यां स्वर्गमलं कुरु विले
बोपलातं कुरुष्व इत्यर्थः अथ यदि तव स्वउत्पत्तिस्थाने भूमौ भूलोके रतिः प्रीतिर्यास्ति तर्हि मामेव वयं भुवा भूलोकस्थ स्वरादे
पांस्वर्गसदृशीं आचरामः कुर्मः यत्र यत्र येस्स एव स्वर्गः सर्वे रसयोगस्य स्वर्गभोगानत्रैव कुर्म इति भावः त्वामेव देवालयतां नयामो
भूमौ रतिश्चेत्तवजन्मभूमाविति पाठः ॥९६॥ धिनोतीति हे तन्वि त्वया अन्वहं प्रत्यहं जलजेन वितन्यमाना क्रियमाणा पूजा अस्मान्

अस्माकमप्यास्ति न मे न देन्तः प्रियेऽभवत्या हृदयं चिराय वहिस्त्वयालं क्रियतामिदानीमुरो मुरं विद्विषतः प्रियेव ॥९५॥
दयोदयश्चेतसि चेत्तवाभूद्युलं कुरुष्व विपुलो विवेकः त्वामेव देवालयतां नयामो भूमौ रतिश्चेत्तव जन्मभूमौ ॥९६॥ धि
नोति नास्माञ्जलजेन पूजा त्वयान्वहं तन्वि वितन्यमाना नवप्रसादोपनतेन तु मौलौ पूजास्तु नस्त्वत्पदपङ्कजाभ्यां ॥९७॥ स्व
र्लोकवितीर्णैः करवाम वामनेत्रे भवत्याः किमुपासनासु अङ्गानि त्वदङ्गानि निपीतनयोऽन्तरूर्ध्वाधरोलिः खलु याचते नः ॥९८॥ ॥

धिनोतीति प्रीणयति किंतु तव प्रसादाय प्रीतिवल हे प्रसन्नत्वाय नमस्कारकरणावसरे तु उपनतेन नम्रेण अस्माकं मौलौ शिरसि त्वत्पदपंक
जाभ्यां चरणाभ्यां तव या त्वच्चरणकमलाभ्यां तु पूजास्तु कमलपूजापेक्षया त्वच्चरणकमलयोः स्पर्शः कृत्वा तस्मास्माकं सुखापालन
कमलपूजात्वच्चरणयाने नु वयं यथा सुखिनो भवाम तथा कुर्विति भावः ॥९७॥ स्वर्लोकेति हे वामनेत्रे भवत्यास्तव या उपासनासु
पूजासु वितीर्णैः सुवर्णैः अपितैः स्वर्णपुष्पैः किं करवाम अपितु ताभिरस्माकं विधीयते तैः किमपि प्रयोजनं नास्तीत्यर्थः किंत्व
ङ्गे हे प्रिये खलु यस्मान्नोऽस्माकं पालिः निपीतः पीतानीनां सुवर्णानां पेयपर्याप्तानां तव अङ्गानि याचते यः सुव
र्णोदिजितं तद्भिलाषिणः ओष्ठप्रसमसुवर्णेन प्रीतिः कथं स्यादित्यर्थः ॥९८॥ ॥ श्रीप्रद्युम्नाय नमः ॥ ॥ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का॰ नै॰ टी॰ ९७

स्पृष्ट इति यस्मात्त्वम् : कामः स्वेच्छापरो पि धनुर्बाणो मकरेण मीनरूपेण केतुना ध्वजेनापि सहस्पृष्टो न्यः अमनस्कः कामः अयं नरसिंहश्रीमीति यावत्त्वत्प्रसादात्कोस्माकं मानसोमनः संवंधी नंदनो हर्षेकः अपचमनसः पञ्चसंख्य संमन्मथयति जनमनसि जायते सो मनसिजस्तज्ज्ञ वंधनीधा रयितु त्वत्संगमनुप्राप्तानंदको मदनोस्मि मनसिज नरूत्य घातासमर्थ मनसिजत्वधारयन्ति त्यर्थः हृ तन्विकसामः तेअस्यां यन्वीम वस्तु अस्या मिति द्विवचनेन श्वीपे समाचाय धर्पेस च्यितं तत्र वसिते श्च्येतैस्तो लरणे स्तनसि तेः कुतो जेतारस्य वजे श्राएवं श्रेताभ्ल लावारणपोल्या नियस्य एवंविधः स्तात्रमवस्तु अनापि श्रेर्वापे हृत्यापिकं तो हृत्त्वेजन त्वं मनोपत्तं त्यत्वं च सत्वितं तत्र वनेत्रैवच्चैव रत्त रमति याचेन शोभमानं चपलतरं वायच्छ प्ररपुगेन स्वाधीनो मीनध्वजलच्छणो कश्चिदूमस्य वेभता त्स्नुमेव एवव ध्वजोम्रहिदानीं तु द्वौ मीनध्वजाविति सफरयुगपदेन सूचितं त्वयास्मद्वरणे कृते सति एवापेत्यधिकस्ता

स्पृष्टः स्वेच्छापरोपि रति समहमकरेणात्त्वमः केतुनाम्भृत्तान स्त्वत्प्रसादादयमनसिजस्तो मानसोनंदनः सन् १०५ अस्यां तेतन्विधन्वीभव तु तत्र वसिते जैत्रभल्लः सितेः स्मादस्तुत्वलेन चंचत्तरशफरयुगाधीनमीनध्वजांकः १०६ स्वमेन प्राधिताया: प्रतिरजनितव श्रोत्रमयः कटाक्षः श्रोत्रेगीतामृताश्रीत्वमपिननुतन मञ्जरीमेकुमार्ये [illegible]ति

मर्थः सोगोमहनः पुनरुत्यस्यते तस्मात्स्मान्वृणी घेति भावः अन्योपि विनश्येदेवत्सादिमसास्वनरूपयाते अपि कश्चिद्भवति नंदनो हर्षकेति विग्रहः धन्वीत्रीत्याद्येः १०५ ॥ स्वमेनेति ननु यस्मात्संवन्धेनो स्माकं कटाक्षः प्रतिरजनिरजन्यां स्वमेन प्राथिताया: विषयी कृतायास्तव श्रीत्रेषु शोभासुयस्मान्मयः तस्मान्नः श्रोत्रेकर्णौ गीतामृताश्रीगानरूपसुधास्मदुक्तमन्त्रयस्मा त्वत्स्वरूपि सुकुमारत्वात तत्रमञ्जरी शरीररूपा मञ्जरीतस्याः सुकुमार्यमयाः यस्मात्वनः नास्तात्रेव स्वासा यिवासे निष्प्रा साधिवासेनि वासनरूपः परसंवंधि निवासन्तेनिमग्नाय स्मात्त्वनि प्रवसितं तवचरित्रे भविलासादि सर्वव्यापारेषु मग्नतत्कस्मात्तू हेतन्वंगि हृष्टांगि नोस्माकं केश्चिदपि करणहरिलोरं द्वियरूपेमणि वीगुरागसंवंधिनी रूपानलयितासि नाक्रांतासि वागुरा राम ९७

दद्यामेति हे मैमि वयं ते तुभ्यं किं दद्याम अपि तु त्वद्दानयोग्यं वस्तु किमपि न विद्यत इत्यर्थः अमृतामरत्वयज्ञभागेषु एकं देयमित्याशंकाया
माह अधरेण सुधया आश्लिष्टेन नाम्ना तेन त्वद्दास्य एव सत्वं देयं स्यात् आस्यते स्थीयते इति त्वन्मुखे सुधीश्च ये वस्थीयते यतः इ
ति वायतश्च त्वद्दानं न विधुत्वे इ विजित्य स्वयमेव तस्य चंद्रस्यामृतविभागभोजि यज्ञभाग आदि भावि भविष्यति तत्तदपि न देयमित्यर्थः अम
लयज्ञभागदानव्यारोपकत्वे न शंक्य इत्यर्थः सुधा चंद्राभ्यां सकाशात्त्वदोष्ठमुत्वमधिकमिति भावः १०२ अमरत्वमपि दातुमशक्यमित्या
ह प्रियेति इति नोऽस्माकं वचनं अस्माकमेव त्वया लज्जावहं किं नापि तु लज्जावहमेव इति दिके रे प्रिये त्वमस्मत्सकाशादमरभावं अविना
शित्वं वृणु इति येन कारणेन वयं त्वत्सादप्रभेदितो याद्विवचनं शरणं प्रविष्ट्यते लक्षणमेव राद्धितारं प्राप्य स्वयमात्मनैव जीविषा

इ दामि किं ते सुधया यधरे लत्वदास्य एव स्वयमास्यते हि विधुं विजित्य स्वयमेव भाविभयन्मुखे तन्मख भागभोजि १०२ प्रियेद्व
णोद्धाप रभावमस्मादिति त्रपाकरं वचनं न किं नः त्वत्सादप्रभेशरणं प्रविश्य स्वयं वयं यन्न जीविषामः १०३ नास्माक
मस्मान्मदनापमृत्योः स्त्राणाय यौवरसायनानि सुधारसादप्यधिकं पय दृष्टमसौदवेदमि निजाधरेन नः १०४ ॥ ॥

मः जीवितुमिच्छामः स्वयं तो णिहि परां त्वात्यति न त्वतो णः त्वच्चरणसेवया जीवलाभस्माकं तुभ्यममरत्वं दातुं का शक्तिः अतए
व पूर्वोक्तं वचनं लज्जावहमेवेति भावः इत्यर्थः अतएव तत्रोपकर्तुं अस्मभ्यं तस्मात् देयाविधाय त्वणी इति भावः १०३
नेति अस्मात् पीयूषं नपाणि रसायनानि औषधानि अस्मान्मदनलक्षणात्तज्जनिताद्यः पमृत्योः सकाशात् अस्माकं
त्राणाय न भवंति तस्मात्त्रसीद अस्माकमुपरि प्रसन्ना भव त्वं अधिकममृतरसायनं भ्योप्पाति मृत्वा स्वाडु अयि कृशामध्ये
निजं स्वीयं रदनच्छदमोष्ठं तु पुनः पातु नो ऽस्मान् प्रयच्छ देहि अस्मान् मदनापमृत्युः प्राप्स्यतीति भावः सामान्य मोषधं अप
मृत्युणां त्वर्थं यन्न भवति तन्न लदवेदयाधिकं मौषधं वीयते तन्मापमृत्युः प्राप्स्यति तदेव अस्माकं रसोपि नास्तीति पाठे त
स्माद्रसादित्यर्थः अपीचात पतदोऽपमृत्योः भीत्रस्तु पादानत्वे १०४ ॥ ॥ ॥

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham

का.नै. टी. १८

तेल्पयातितल्पयावज्जानिच्चल्तुराद्दीनि यदिदिद्यापि तेरूपं स्वं स्वं विषयप्राप्यत्वामतोप्यगंतुं प्रपाकुर्वंतीत्यर्थः स्वप्ने प्यस्माभिरन्या
नस्पृष्टेत्येवमनुरागोणो [illegible] स्मानदिदृत्तो छतिभावः देवानामस्वप्नत्वेपि स्वानुभवसिद्धत्वेन वर्तते नैव मुक्तं पतिरूजनिस्वप्नेन
भापितायाइति अथवा चिताभागां किनीयायद्वा विरहवधान्यतिकूलारजनोरात्रिर्यस्यास्ताः दृशाभैम्या स्वप्ने इव स्वप्नः विपर्ययज्ञाने उन्मादा
वस्थेति यावत्तयाप्राप्यितायाः सर्वत्र दृश्यमानायास्तवेति ज्ञाप्येयं रजन्याहरिद्राया प्रतिकूलायद्वा प्रतिकूला रजनी यस्याः सा गो
रत्वादि शयेन जित हरिद्रा भैमीति वा वागुराविमृगे लीयितुं न शक्यते प्रतिरजनीति वीप्सायामव्ययीभावः पत्रे समासांतविधेरनि
त्यत्वात्त्वभावः केश्चित्कुत्वादपिशब्दे दृशः तन्नं गोरूरगात्रे रोप १०६॥ इमोति हे भैमि त्वं मम हृदन्तो सफलयन्कुतार्थी कुरु
एषु इंद्रादिषु इंद्रादिमध्ये एवं दिगीशः स्वयमवधाय विचार्य नलुसखीभिः सार्द्धं इत्यर्थः यस्मिन्ननुरागस्तं हृत्या धवकस्य विदेकस्य

इति धृतसुरसाध्वीवासकेलीनिजशरदि सनातलपन्नहारकस्य सफलयमम हृत्तं तां हृत्यं स्वयमवधायेदिगा [illegible] केनेष ७
आनंदयेंदुमयमनमयमग्निमर्णि केलीभिरुद्धरतनदरिन तनाभिः आशाद्योदित दर्पशमनेम नोवा नोवाद दीस्यप्रप्यत
वरुणं हृत्यापाः ॥ श्रीहर्षं तस्यागाद्यम प्रथमः कविकुलादृष्टपापे महाकाव्ये चारुणि नैषधस्य चरिते सर्गो निसर्गोज्ज्वलः ९

वरणान्ममहृत्यंसाफल्यंकुर्वित्यर्थः किंभूतस्यममइतिपूर्वोक्तप्रकारेण धृतासुरसाध्वीनां इंद्रादिदेवसंघानां वाचिकस्यकं संदेशाव
चनपरंपरा येनैवं विधं निजं स्वीयं रसनातललेपि कास्वरूपे तदूपं यस्य त्रंतस्य हारकः आनायकस्तस्य अन्योपि लेखपत्रानायकस्य हृत्त
स्य हृत्यं सफलीकरोति ७ आनंदयेति हे तन्वरि भैमि त्वं वरणेनेदमानंदयेत्यपवादतमाभिः नवनवाभिः केलीभिः सुरतक्रीडाभिः
मन्मथमयं मदनजनितपीडामयं अग्निकामेपीड्या सकामा दुद्धरत्वन कुरुभवा हार्दिमदमयमदपिततनकलया विभिन्नप्रियं
ते ऽथवा शमनेयमे मनः उदितदर्पा यस्मेवं विधं सत्वमासादय कुरु वा ऽथवा यदिदृश्यं एवं नो इंद्रादिचयवरान किंयुते ऽथतारि
वरुणं हृत्याः हृत्यं चतुर्णां मध्ये यस्य कस्यापि वरणान्ममहृत्यं सफलयेतिभावः ॥ श्रीहर्षमिति किंभूते महाकाव्ये कविकुलेन
कालिदासादिमहाकविसमूहेन दृष्टोध्वा प्रमेयमार्गस्तस्य पान्ये पथिके अत्र एवं भैमपरितुष्टकाव्ये यम प्रथमः सर्गः अगात्समाप्तिं

[illegible]

राम १८

CC-0. Lal Bahadur Shastri University, Delhi. Digitized by Sarvagya Sharada Peetham